

აპარაზული სექტორი ახალი გამონავივების წინაშე

აპარაზული სექტორის ტრანსფორმაციის ძირითადი
ნიშნები, თავისებურებები და ტენდენციები

მინის პრივატიზაციის შედეგები. საქართველოში მინის რეფორმა 1992 წელს საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის 1992 წლის 18 იანვრის №48, 6 თებერვლის №128, 10 მარტის №290 დადგენილებებით დაიწყო, აგრეთვე „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მინის საკუთრების შესახებ“ და „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მინის იჯარის შესახებ“ კანონების შესაბამისად ქვეყანაში მინის კერძო საკუთრებაში უსასყიდლოდ გადაცემა და ოჯარით გაცემა განხორციელდა.¹

ნოდარ ჭითაშვილი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი,
სოფლის მეურნეობის
მეცნიერებათა აკადემიის
აკადემიკოსი

საქართველოს მინის მართვის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით 2003 წლის 1 აპრილისთვის 1110,8 ათას კომლს (ოჯახს) საკუთრებაში გადაცემული ჰქონდათ 930 ათასი ჰა მინის ფართობი, მათ შორის სასოფლო-სამეურნეო სავარგული მთლიან რაოდენობის (3023,5 ათასი ჰა) 25,2%, სახნავის – 54,6%, მრავალწლიანი ნარგავების – 68,5%, სათიბის 29,3, საძოვრის 4,7%.

1996 წლის 28 ივნისის კანონის „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მინის იჯარის შესახებ“ შესაბამისად (2003 წლის მდგომარეობით) ფიზიკურ და იურიდიულ პირებზე იჯარით გაიყა 905,1 ათასი ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული, რაც შეადგენდა მთელი ფართობის 29,9%-ს. აქედან, სახნავი იყო 222,7 ათასი ჰა (27,9%), მრავალწლიანი ნარგავი – 30,3 ათასი ჰა (11,4%), სათიბი – 46,1 ათასი ჰა (32,2%), საძოვარი – 606 ათასი ჰექტარი (33,7%). აღსანიშნავია, რომ 905,1 ათასი ჰექტარიდან 40,2 ათასმა ფიზიკურმა პირმა იჯარით მიიღო 473,1 ათასი ჰა (საშუალოდ 11,8 ჰა), ხოლო 4,2 ათასმა იურიდიულმა პირმა – 432 ათასი ჰექტარი (საშუალოდ 102,9 ჰა).

აღნიშნული მონაცემების შეჯერება გვიჩვენებს, რომ 1992-2003 წლებში ქვეყანაში მოქალაქეთა საკუთრებაში და იჯარით სულ გადაცემულია 1668,1 ათასი ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული, ანუ მთელი სავარ-

გულების 55,2%. მათ შორის, სახნავი შეადგენს 659 ათას ჰა-ს (82,5%), მრავალწლიანი ნარგავები – 211,7 ათას ჰა-ს (79,9%), სათიბი – 88 ათას ჰა-ს (61,5%), საძოვარი – 689,6 ათას ჰა-ს (38,4%), საცხოვრებელი, სამეურნეო შენობებითა და ეზოებით დაკავებული – 19,8 ათას ჰა-ს. აღსანიშნავია, რომ საკუთრებაში და იჯარით გაცემულია 870,7 ათასი ჰა (81,9%) სახნავი და მრავალწლიანი ნარგავებით დაკავებული მინის ფართობი, ე.ი. ინტენსიური სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების უდიდესი ნაწილი.

2003 წლის 1 აპრილის მდგომარეობით, საქართველოში გაუცემელი იყო 1355,7 ათასი ჰა, მთელი სასოფლო-სამეურნეო სავარგულის 44,8%. მათ შორის, სახნავი იყო 139,7 ათასი ჰა (17,5%), მრავალწლიანი ნარგავები – 53,2 ათასი ჰა (20,1%), სათიბი – 55,2 ათასი ჰა (38,5%), საძოვარი – 1107,3 ათასი ჰექტარი (61,6%). აქვე შევნიშნავთ, რომ საძოვრების საერთო ფართობიდან 919,4 ათასი ჰა (83%) ალპური საძოვარია.

ზემოთ აღნიშნული მონაცემების განახლება (დაზუსტება) უკანასკნელ წლებში არ მომხდარა. 2005 წელს მინის მართვის ერთიანი სამსახური გაუქმდა. შემდგომ პერიოდში მინის აღრიცხვის ორგანიზაცია მოიშალა. საქართველოში მინის ბალანსი არ დგება. არ არსებობს სრული ინფორმაცია ვინ არის მინის მესაკუთრე, ან

1 საქართველოს მინის მართვის სახელმწიფო დეპარტამენტი. საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო სავარგული მინის პრივატიზებისა და იჯარით გაცემის მიმდინარეობის შესახებ 2003 წლის 1 აპრილის მდგომარეობით. გვ. 1-2.

ფორმალურად აღიარებულ მესაკუთრეს რა ფართობი გააჩნია. განვლილ პერიოდში მიწის ნაყოფიერების ამაღლების ღონისძიებები არ განხორციელებულა. მიწის კოდ-ექსისა და კადასტრის დამუშავება დაწყებული არ არის.

მიწის პრივატიზაციამ ნაკვეთების დაქუცმაცება გამოიწვია. მეურნეობათა 74,5% ერთ ჰექტრამდე მიწას ფლობს „5-10 ჰექტრამდე — 0,9%. ნაკვეთების საშუალო ფართობი შეადგენს 1,22 ჰა, საშუალო რაოდენობა — 2,33. ერთი ნაკვეთის საშუალო ზომი 0,52 ჰა. მეურნეობათა 48,85%-ს 2 ან 3 ნაკვეთიანი ფართობი აქვს, 17,35%-ს — 4-9 ნაკვეთამდე. მიწის ფრაგმენტაციის მაჩვენებლები განსხვავებულია რეგიონების მიხედვით. ასეთი მდგომარეობა ხელს უშლის მიწების ეფექტიანად გამოყენებას. შეზღუდულია სამეურნეო მანევრირების შესაძლებლობები (მასშტაბის ეფექტი), წარმოების პროცესი ძირითადად ხელით შრომას ეყრდნობა, დიდია ვერტიკალური ზონალობის გავლენა.

ამრიგად, განვლილ პერიოდში თვისებრივად შეიცვალა მიწათმფლობელობის წესი (პრინციპი). 2004 წლისათვის პრივატიზებული იყო ვენახის საერთო ფართობის 96%, ხეხილის — 95%, ჩაის — 20,7%, ციტრუსების 57%, დაფნის — 88%, კაკლოვანის — 61%.

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების დონე. ცხრილიდან (1) ჩანს, რომ 1986-1990 წლების საშუალო წლიურ მაჩვენებელთან შედარებით 2012 წელს ყურძნის წარმოება შემცირდა 4,8 ჯერ, ხილისა — 3,8 ჯერ, ჩაის ფოთლისა — 193-ჯერ, ციტრუსების — 3,7-ჯერ. მრავალწლიანი კულტურების პროდუქციის წარმოების ასეთი შემცირება ადასტურებს იმას, რომ აგრარული სექტორის ეს მნიშვნელოვანი რესურსი მინიმალურად არ არის გამოყენებული, მაშინ, როცა აღნიშნული პროდუქცია ყოველთვის ექსპორტში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა.

განვლილ პერიოდში, როგორც ცხრილიდან (2) ჩანს, მნიშვნელოვნად შემცირდა ერთწლიანი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების წარმოება — კერძოდ, ხორბლისა — 3,2-ჯერ, ბოსტნეულ-ბალჩეულის 2,2-ჯერ, ერთწლიანი საკვები კულტურების — 37,4-ჯერ. დაბალია მემცენარეობის პროდუქციის წარმოების (მოსავლიანობის) მაჩვენებლები. მაგალითად, 2012 წელს ხორბლის საშუალო მოსავლიანობა არ აღემატებოდა 17 ცენტნერს, ბოსტნეულის — 71 ცენტნერს, სიმინდის — 24 ცენტნერს.

გაუარესდა მეცხოველეობის განვითარების მაჩვენებლებიც (ცხრილი 3). მაგალითად, ხორცის (დაკლულ წონაში) წარმოება შემცირდა 4-ჯერ, რძისა — 1,2-ჯერ, კვერცხის — 1,6-ჯერ, მატყლის — 3,6-ჯერ. აღსანიშნავია, რომ წვრილ ოჯახურ მეურნეობაზე მოდიოდა რძის წარმოების 99,5%, კვერცხის წარმოების 39%, ხორცის წარმოების 85,1%, მატყლის წარმოების 96,4%, თაფლის — 100%. ასევეა მემცენარეობის პროდუქციის წარმოების მხრივაც. მაგალითად, 2012 წელს ოჯახურ მეურნეობებზე მოდიოდა ხორბლის წარმოების 94,0%, სიმინდის — 98%, ხილის — 99,7%, ციტრუსების — 99,9%, კარტოფილის — 99%, ყურძნის — 91,5%. ნათესი და მრავალწლიანი ნარგავების ფართობების, მეცხოველეობის სულადობის შემცირების ტენდენცია ჩანს ქვემოთ მოცემული მონაცემებიდან. მაგალითად, ქვეყანაში ნათესი ფართობი 2012

წელს 1990 წლის მიმართ შემცირდა 442,3 ათასი ჰექტრით, მათ შორის, მარცვლოვანი 78,4 ათასი ჰა. ხორბალი — 41,7 ათასი ჰექტრით, ბოსტნეულ-ბალჩეული — 15 ათასი ჰექტრით, საკვები კულტურები — 316,3 ათასი ჰექტრით, სიმინდის ნათესი ფართობი გაიზარდა 7,8 ათასი ჰექტრით.

აღნიშნულ პერიოდში მკვეთრად შემცირდა მრავალწლიანი ნარგავების ფართობი. კერძოდ, ხეხილის — 3,4-ჯერ, ვენახის — 3-ჯერ, ციტრუსების — 2,8-ჯერ, ჩაის ფართობის — 5,4-ჯერ. მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობა შემცირდა 169,5 ათასი სულით, ღორის 898,4 ათასი სულით, ცხვრისა და თხის 875,5 სულით, ფრინველის — 15,7 მლნ ფრთით.

მოსავლიანობისა და პროდუქტიულობის დაბალი დონე ჩანს განვითარებული ქვეყნების მონაცემების ფონზე. მაგალითად, 2012 წელს საქართველოში მოსახლეობის ერთ სულზე წარმოებული იყო 77 კგ. ხორბალი და სიმინდი. ევროკავშირის ქვეყნებში წარმოებული იყო (2005 წელს) 543 კგ. მარცვალი, აშშ-ში და კანადაში — 1535 კგ. შესაბამისად, კარტოფილის წარმოება საქართველოში — 56 კგ. ევროკავშირის ქვეყნებში — 113 კგ, აშშ-ში და კანადაში — 113 კგ. ბოსტნეულისა — საქართველოში — 44 კგ. ევროკავშირის ქვეყნებში — 149 კგ. აშშ-ში და კანადაში — 103 კგ. ხორცის წარმოება — 9 კგ, ევროკავშირში — 92 კგ. აშშ-ში და კანადაში — 137 კგ. რძისა — 131 კგ, ევროკავშირში — 311 კგ. აშშ-ში და კანადაში — 255 კგ. 2012 წელს საქართველოში ძროხის პროდუქტიულობამ შეადგინა 1256 კგ. ევროკავშირის ქვეყნებში — 6300 კგ. აშშ-ში და კანადაში — 8100 კგ.¹

2012 წელს საქართველოში 100 დედა პირუტყვისგან მიღებულია 79 ხბო, ერთი დედა ღორიდან — 8 გოჭი, 100 დედა ცხვრისაგან — 98 ბატკანი. ამავე წელს დაეცა 92,1 ათასი მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი, 46,4 ათასი ღორი, ცხვარი და თხა — 43 ათასი სული, ფრინველი — 3 მლნ. 217 ათასი ფრთა.

ამრიგად, განვლილ პერიოდში მკვეთრად დაეცა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების დონე. სოფლის მეურნეობა არაკონკურენტუნარიანი ნატურალური მეურნეობის პრინციპებით ფუნქციონირებს.

კვების პროდუქტების მოხმარების დონე. 1990-2012 წლებში მკვეთრად შემცირდა ქვეყანაში მოსახლეობის ერთ სულზე კვების პროდუქტების წარმოების მოცულობა, რამაც უარყოფითი გავლენა მოახდინა სასურსათო პროდუქტების მოხმარების დონეზე. როგორც ქვემოთ მოტანილი ცხრილიდან (4) ჩანს, აღნიშნულ პერიოდში ხორცისა და ხორცის პროდუქტების მოხმარება შემცირდა 1,4-ჯერ, რძისა და რძის პროდუქტებისა — 2,25-ჯერ, თევზისა — 2,3-ჯერ, კვერცხისა — 1,4-ჯერ, ბოსტნეულისა — 1,5-ჯერ. თუ ამ მაჩვენებლებს შევუდარებთ მოხმარების რეკომენდებულ ნორმებს, სურათი შემდეგ სახეს მიიღებს. 2012 წელს სურსათის მოხმარების დონე მკვეთრად ჩამორჩება ნორმატიულ მაჩვენებლებს. მაგალითად, ხორცისა და ხორცის პროდუქტებში იგი შეადგენს 46

ცხრილი 1

მრავალწლიანი კულტურების წარმოება (ათასი ტონა) ყველა კატეგორიის მეურნეობაში¹

	1986-1990 ¹	1990 ²	1995	2000 ³	2002	2008 ⁴	2010	2011	2012	რამდენჯერ შემცირდა 1990 წლის მიმართ
ყურძენი	629,5	691	422,4	210	90	175,8	120,7	159,6	144	4,8 ჯერ
ხილი	645,3	591,2	383,9	250	172,6	157,6	124,1	187,3	157,9	3,8 ჯერ
ციტრუსი	259,8	283,1	118	40	33,1	52,2	52,1	54,9	77	3,7 ჯერ
ჩაის ფოთოლი	522,3	501,7	38,5	24	24	5,4	3,5	2,9	2,6	193 ჯერ
თხილი	-	-	-	-	-	18,7	28,8	3,1	24,7	-

1. 1985-1990 წლების საშუალო წლიური. საქართველო ციფრებში 1990. თბილისი 1991. გვ.94

2. 1990-1995 წლები. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი. 1999. გვ.176

3. 2000-2002 წლები. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი 2003. გვ.215

4. 2008-2012 წლები. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. სოფლის მეურნეობა 2012წ

ცხრილი 2

ერთწლიანი კულტურების წარმოება ყველა კატეგორიის მეურნეობებში (ათასი ტონა)

კულტურების დასახელება	1990 ¹	1995 ¹	2000 ²	2002 ²	2007 ³	2008 ³	2010 ³	2012 ³	2012 წელი 1990 წლის მიმართ
ხორბალი	257,7	76,6	89,4	197	74,9	80,3	48,4	80,7	შემცირდა 3,2 ჯერ
სიმინდის მარცვალი	270,2	386,5	295,9	400,1	295,8	328,2	141,1	267	შემცირდა 1 ჯერ
ლობიო	7,3	14,8		10,7	10,5	11,6	5,8	9,6	გაიზარდა 2,3 ათასი ტონით
კარტოფილი	293,8	353,3	302	415,3	229	193,4	228,8	252	შემცირდა 41,8 ათასი ტონით
ბოსტნეული	443,2	428,3	354,2	405,6	190,3	165	175,7	198,5	შემცირდა 2,2 ჯერ
ბაღჩეული კულტურები	38,8	12,9	80	125,1	73,5	52,8	40,9	36,7	გაიზარდა 2,1 ათასი ტონით
მრავალწლიანი ბალახების თივა	128,2	61,6	32,4	86,1	8,8	30,2	25,9	32	შემცირდა 4 ჯერ
ერთწლიანი ბალახების თივა	185,2	70,4	19,1	48,8	20,5	5	11,2	5	შემცირდა 37,4 ჯერ

1.საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი. 1999. გვ. 176-177

2.საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი. 2003. გვ. 214-215

3.სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2012 წ.

მეცხოველეობის პროდუქტების წარმოება ყველა კატეგორიის მეურნეობაში (ათასი ტონა)

	1985 ³	1990 ¹	1995 ¹	2000 ²	2002 ²	2007 ³	2008 ³	2010 ³	2012 ³	2012 წელი 1990 წლის მიმართ
ხორცი (დაკლულ წონაში)	166,4	170,3	115,4	107,9	106,9	73	57,3	56,4	42,6	შემც. 4 ჯერ
რძე (მლნ ტონა)	684,4	659,4	475,4	618,9	742,1	624,8	645,8	587,7	589,5	შემც. 1,1ჯერ
კვერცხი (მლნ ცალი)	822,7	769,2	269,4	361,4	408,8	438,1	437,5	444,5	474	შემც 1,6 ჯერ
მატყლი (ფიზიკურ წონაში)	6,3	6,2	3,1			2,2	1,9	1,7	1,6	შემც. 3,8ჯერ
თაფლი						2,3	2,4	4,2	4,1	-

1. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი 1999წ. თბილისი გვ. 181

2. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი 2004წ. თბილისი გვ. 216

3. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2012 წელს

მოსახლეობის ერთ სულზე კვების პროდუქტების მოხმარება (კგ)

პროდუქცია	1990 ¹	1995 ¹	2006 ²	2012 ²	რეკომენდებული ნორმა ³
პური და პურპროდუქტები	184,5	153,5	112	109	130
სიმინდი			29	22	-
ხორცი და ხორცის პროდუქტები	36,4	12,5	16,4	26	72
რძე და რძის პროდუქტები	311,3	97,9	162	138	350
თევზი და თევზეული	8	0,56	3,5		18,3
კვერცხი	140	66,1	60	99	241
კარტოფილი	37,3	26,7	44	52	61
ბოსტნეული	81,1	60,8	55	55	135
ხილი				35	77

1. ნ. ჭითანავა გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. თბილისი. 1997. გვ.339

2. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

3. ი.არჩვაძე ი.არჩვაძე მსყიდველობითი უნარიანობის პარიტეტი ქართულ ლარსა და საბჭოთა მანეთს შორის. თბილისი 2010 წელი. გვ.21-22

კგ-ს, რძესა და რძის პროდუქტებში – 212 კგ-ს, თევზის – 14,8 კგ-ს, კვერცხში – 142 კგ-ს, ბოსტნეულში – 80 კგ-ს. ეს მაჩვენებლები გაცილებით ნაკლებია ადგილზე წარმოებულსა და მოხმარების ნორმატიულ მაჩვენებლებს შორის. მაგალითად, მოსახლეობის ერთ სულზე ხორბლის წარმოებასა და მოხმარების ნორმებს შორის სხვაობა შეადგენს 112 კგ-ს. რძესა და რძის პროდუქტებში

219 კგ-ს, ბოსტნეულში – 91 კგ-ს, ხილში – 22 კგ-ს, ხორბალში – 112 კგ-ს, ხორცსა და ხორცპროდუქტებში – 63 კგ-ს. ამასთან, არარეალურია საქართველოში მიღებული სტანდარტი 2300კ/კალორია დღე-ღამეში, მაშინ, როცა საერთაშორისო სტანდარტებით იგი გაცილებით მაღალია. არ არის გამართლებული, რომ ქვეყანაში სიღარიბის დონეს ხელოვნურად ვამცირებთ, იგი 2012

ცხრილი 5

სასურსათო პროდუქციის ექსპორტ-იმპორტის შედარებითი ანალიზი

								შედარება 2007 წლის მიმართ	
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2012	2013
სავაჭრო ბრუნვა (მლნ. დოლარი)	6444	7797	5634	6935	9247	1022			
ექსპორტი	1232	1495	1134	1677	2189	2377			
იმპორტი	5212	6302	4500	5257	7058	7842			
საღდო	-3980	-4806	-3367	-3580	-4869	-5465			
სურსათის ექსპორტი	148,4	108,4	147,3	137,6	194,8	211,2			
სურსათის იმპორტი	714,6	784,1	642,3	785,6	986,5	1050			
ხორბალი (მლნ. დოლარი)	139,2	108,9	105,6	174,2	184,3	240			
	6,9	8,3	3,3	7,3	6,1	52			
შაქარი	90,4	66	50,4	74,2	89,7	84,7			
	28,8	7,9	0,3	0,1	-	-			
ხორცი (ფრინველის გარდა)	211	28,4	22,8	26	39,5	51,3			
	-	-	-	-	-	-			
ფრინველის ხორცი	36,2	44,8	37,2	47,9	66,1	69,8			
	-	-	-	-	-	-			
კარტოფილი	12,2	6,0	2,6	0,7	13,9	6,5			
	-	-	-	-	-	-			
მცენარეული ზეთი	30,4	27,6	30,7	48,5	67,0	58,2			
	1,4	1,3	0,2	0,1	2,5	1,7			
ხილი (ციტრუსების გარდა)	12,6	12,9	16,6	26,1	38,4	37,0			
	67,6	39,6	74,4	69,9	134,7	90,1			
ბოსტნეული	32,8	23,7	19,5	32,9	60,5	43,4			
	0,9	1,4	2,7	5,1	4,9	5,9			
თევზი	33,8	38,3	31,4	35,5	42,1	44,3			
	-	-	-	-	-	-			
რძე, რძის ფხვნილი, კარაქი და სხვა	25,2	26,4	19,9	26,3	29,0	30,6			
	-	-	-	-	-	-			
მარგარინი	11,6	16,3	15,8	20,8	27,3	28,5			
	-	-	-	-	-	-			
ბრინჯი	5,6	5,0	5,3	5,9	7,7	5,4			
	-	-	-	-	-	-			
კვერცხი	3,1	2,6	1,7	1,2	1,6	1,3			
	-	-	-	-	-	-			
თხილი	-	-	-	-	-	-			
	65	32	70	75	130	84			
ლვინო	-	-	-	-	-	-			
	29,2	36,9	32,1	39,3	54,1	64,9			

1. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური
2. პრიცხველი – იმპორტი, მნიშვნელი – ექსპორტი

წელს შეადგენდა 9,7%-ს. სოციალური მომსახურების სააგენტოს 2011 წლის დეკემბრის მონაცემებით სიღარიბის ზღვრის ქვემოთ მყოფი მოსახლეობის ერთიან ბაზაში სულ 1632403 ადამიანი რეგისტრირებული, რაც მოსახლეობის 36,5%-ს შეადგენს.

ამრიგად, სასურსათო პროდუქტების მოხმარების დონის მკვეთრად შემცირების ტენდენცია საშიშ ხასიათს იძენს.

ექსპორტ-იმპორტის სტრუქტურა და სასურსათო უსაფრთხოება. ქვეყნის მოსახლეობის სურსათით უზ-

რუნველყოფაში განმსაზღვრელ როლს გარე ფაქტორი – იმპორტი ასრულებს. მასზე არსებითად დამოკიდებული შიდა ბაზარი (ცხრილი 5). 2007-2012 წლებში მნიშვნელოვნად გაიზარდა სასურსათო პროდუქციის შემოტანა. განსაკუთრებით ეს ეხება 2010-2012 წლებს, როცა აღნიშნული მაჩვენებელი გაიზარდა 1,3-ჯერ.

2012 წელს სასურსათო პროდუქციის იმპორტი სჭარბობდა ექსპორტს 5-ჯერ, მაშინ, როცა მთლიანად საქართველოში ეს მაჩვენებელი შეადგენდა 3,3-ს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ხორბლის იმპორტის მონაცე-

მეტი. 2007 წელს 139,2 მლნ. აშშ დოლარის ღირებულების ხორბალი იქნა შემოტანილი, 2012 წელს – 240 მილიონის. სურსათის იმპორტში ხორბალზე მოდის 23%, შაქარზე – 8%, ხორცზე – 11,5% და ა.შ. თუ ქვეყანაში ექსპორტი-იმპორტის საღდო 2007 წლის – 3980 მლნ. აშშ დოლარიდან 2012 წელს გაიზარდა – 5465 მლნ-მდე (1,4-ჯერ), სასურსათო პროდუქციის მიხედვით – 566 მილიონიდან – 838,8 მლნ-მდე (1,5-ჯერ).

დიდი რაოდენობით ქვეყანაში შემოტანილია ისეთი პროდუქტებიც, რომლის წარმოების ხელსაყრელი პირობები გაგვაჩნია (ბოსტნეული 43,4 მლნ. აშშ დოლარის ღირებულების, კარტოფილი (2011-2012 წლებში) 20,4 მილიონის, ფრინველის ხორცი (70 მლნ.), ხილი (37 მლნ.) და სხვ.). ამასთან, მკვეთრად შემცირდა ექსპორტში ისეთი პროდუქციის მოცულობა, რომლებსაც ტრადიციულად წამყვანი პოზიცია ჰქონდა. მაგალითად, ღვინო, მინერალური წყლები, ხილი, ციტრუსები, ჩაი და სხვ. ნიშანდობლივია, რომ აღნიშნულ პერიოდში მნიშვნელოვნად გაიზარდა თხილის ექსპორტი, რომელმაც 2011 წელს შეადგინა 130 მლნ. აშშ დოლარი, 2012 წელს – 84 მლნ. აშშ დოლარი.

თანამედროვე მსოფლიოში სასურსათო უსაფრთხოება აღიარებულია როგორც ადამიანის სიცოცხლისთვის აუცილებელი საკვებ პროდუქტებთან ფიზიკური და ეკონომიკური ხელმისაწვდომობა და მათი საკმარისად წარმოება.¹ ფიზიკური ხელმისაწვდომობა განიხილება როგორც საკმარისი რაოდენობისა და ასორტიმენტის პროდუქტების არსებობა. ეკონომიკური ხელმისაწვდომობა ნიშნავს იმას, რომ ადამიანს უნდა ჰქონდეს იმდენი შემოსავალი, რომ მინიმალურად მაინც შეძლოს სურსათზე მოთხოვნილების დაკმაყოფილება.

ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოება სახელმწიფო სუვერენიტეტის განმტკიცების მნიშვნელოვანი პირობაა. სამხუხაროდ, სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკურ პოლიტიკაში ამ პრობლემას სათანადო ყურადღება არ ექცევა.

საქართველოს მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის ამოცანის გადაწყვეტა სულ უფრო დამოკიდებული ხდება გარე პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ფაქტორებზე. განსაკუთრებით ეს ეხება მარცვლეულით, მეცხოველეობის პროდუქტით, შაქრითა და მცენარეული ზეთით მოსახლეობის უზრუნველყოფას.

საქართველოს 2004 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერის² მასალების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ სასურსათო

¹ ჯანმრთელობის დაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის რეკომენდებული ნორმა შეადგენს 2450 კ/კალორიას დღეში. საქართველოში 2003 წლის 8 მაისის შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს ბრძანებით №111, სურსათის კალორიულობა განსაზღვრულია 2300 კ/კალორია, ანუ 150 კ/კალორით ნაკლები. ხორცი მოხმარების მაჩვენებლად მიჩნეულია დღე-ღამეში 80 გრამი (200 გრამის ნაცვლად). რძის ნორმად – 215 გრამი (4,5-ჯერ ნაკლები), ბოსტნეულის – 182 გრამი (370 გრამის ნაცვლად), შაქარი – 55 გრამი (100 გრამის ნაცვლად). პურის მოხმარების ნორმა გაზრდილია 350 გრამიდან 400 გრამამდე (შაზოგადობა. გეპოსტიდ=894).

² საქართველოს 2004 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერა. თბ., 2005, გვ. 265-268.

უსაფრთხოების დონის განსაზღვრისთვის მოსახლეობისთვის დასმულ კითხვას „ყოფილა თუ არა ბოლო 12 თვის მანძილზე შემთხვევა, როდესაც შინამეურნეობა არ იყო უზრუნველყოფილი იმ საკვებით, რომელსაც ჩვეულებრივ მოიხმარს“ საქართველოს შინამეურნეობების 70,8%-მა უპასუხა „დიახ“. 28,9%-მა – უპასუხა „არა“. 0,3%-მა – პასუხი არ გასცა. მკვეთრად განსხვავებულია პასუხები რეგიონების მიხედვით. აღნიშნულმა მაჩვენებელმა აჭარაში შეადგინა 65,1% (ქედაში 97,2%, შუახევის რაიონში – 41,8%). შესაბამისად, გურიაში – 82,1%, იმერეთში – 79,7%, კახეთში – 73%, მცხეთა-მთიანეთში – 80,3%, შიდა ქართლში – 84,4%. ქვეყნის საერთო მაჩვენებელზე დაბალი იყო დანარჩენი რეგიონების მონაცემები.

ექსპერტთა გათვლით საკვები რაციონის ენერგეტიკული ღირებულების 60%-ზე მეტი პურპროდუქტებზე მოდის, ხორცის – 3,5%-ს არ აღემატება. მოსახლეობა ძირითადად პურით იკვებება (განვითარებულ ქვეყნებში პურის წილი საკვებ რაციონში 12-15%-ს არ აღემატება). გაეროს მსოფლიო მოსახლეობის ორგანიზაციის მონაცემებით (2011 წ.) საქართველოს მოსახლეობის 13%-ს (600 ათას კაცს) დღეში შეეძლო დაეხარჯა მხოლოდ 1,25 დოლარი. მათი რიცხვი იმ პერიოდში შეადგენდა: სომხეთში – 4%, აზერბაიჯანში, რუსეთში, ყაზახეთში, მოლდავეთში – 2%. საქართველო სურსათის მოხმარების მაჩვენებლებით იმ ქვეყნებში შორის აღმოჩნდა, სადაც დაფიქსირდა შიმშილობის საშუალო დონე.

ზემოთ აღნიშნული ადასტურებს, რომ საქართველოში სასურსათო უსაფრთხოება მაღალ რისკებთანაა დაკავშირებული (გაეროს რეზოლუციის შესაბამისად (1974 წ.) ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოება რისკის ქვეშ ითვლება თუ მოხმარებული პროდუქტის 20%-ზე მეტი იმპორტირებულია). საქართველოში ეს მაჩვენებელი შეადგენს 70-80%-ს.³

საინჟინრო-ტექნიკური მომსახურება. აგრარული სექტორის ეფექტური ფუნქციონირება არსებითად დამოკიდებულია საინჟინრო-ტექნიკური მომსახურების დონეზე, რომლის ორგანიზაციის ფორმას განსაზღვრავს ქვეყნის (რეგიონის) ბუნებრივ-საწარმოო პირობები, სპეციალიზაციის მიმართულებები, კონცენტრაციის დონე, კადრების კვალიფიკაცია, კოოპერაციის ფორმები და სხვ.

აგრარული სექტორის საინჟინრო-ტექნიკური მომსახურება 1991 წლამდე ცენტრალიზებული იყო „საქსოფლტექნიკაში“, რომელსაც გააჩნდა თანამედროვე მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, კვალიფიციური კადრები, მანქანა-ტრაქტორთა პარკი. ამ პერიოდში სოფლის მეურნეობას ემსახურებოდა 28,8 ათასი ტრაქტორი, 18 ათასზე მეტი სატვირთო ავტომანქანა, 9 ათასამდე სატრაქტორო მისაბმელი, 1,4 ათასი კომბაინი, 1,5 ათასამდე საკვები კულტურების ასაღები კომბაინი, 4 ათასზე მეტი სატრაქტორო კულტივატორი, 4 ათასამდე შემასხურებელი და გამრფევე ტექნიკა. სულ 200-მდე მარკისა და დასახელებისა.⁴

³ საქართველო. ჩვენი ფასეულობანი. სოფლის მეურნეობა. თბ., 2013. გვ. 43.

⁴ საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები. თბ., 1999. გვ. 483.

1991-2012 წლებში „სასოფლო-სამეურნეო“ და შესაბამისად სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების მანქანების, ტრაქტორების პარკი, ინფრასტრუქტურა მოიშალა, გაიძარცვა, გასხვისდა (ძირითადად ჯარის სახით), ნაწილი კი ფიზიკურად და მორალურად გაცვდა. სასოფლო-სამეურნეო წარმოება დღეს ფაქტობრივად ეფუძნება ხელით შრომას, ცოცხალ გამწევ ძალას, ნატურალური მეურნეობის გაძღოლის პრინციპს. ეს დასტურდება საქართველოს 2004 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერის მასალებით, რომლის მიხედვით 730 ათასი მეურნეობიდან სხვადასხვა სახის ტრაქტორი გამოიყენა მხოლოდ 52,3%. ხელის ტრაქტორი (მოტობლოკი) – 7,4%, კომბაინი – 10,8%, სატვირთო ავტომობილი 23,8%, სხვა ტიპის ავტომობილი 10,4%.¹

აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში 1990 წლამდე გამოშვებული ტრაქტორების რაოდენობა შეადგენდა 9843 ერთეულს (65,2), რომლის ნარჩენი რესურსი ექსპერტთა დასკვნით არ აღემატება 20-25%-ს.

ამრიგად, აგრარული სექტორის საინჟინრო-ტექნიკური მომსახურების დონე უკიდურესად დაბალია, რაც ზღუდავს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განვითარებას.

გადამამუშავებელი მრეწველობა. საქართველოს სოფლის მეურნეობის სტრუქტურა, განვითარების მასშტაბი, ტემპები განსაზღვრავენ ნედლეულის გადამამუშავებელი მრეწველობის დაბალანსებულ ფუნქციონირებას. 1990 წელს საქართველოში კვების მრეწველობის საწარმოებზე მოდიოდა ეროვნული მრეწველობის საერთო პროდუქციის 36,9%. ამავე პერიოდში ფუნქციონირებდა ჩაის 184 (700 ათ. ტონაზე გაანგარიშებით) ფაბრიკა, 44 საკონსერვო ქარხანა (100 ათასი ტონის გადამამუშავებით), 104 ლეინის პირველადი და მეორადი ქარხანა 600 ათასი ტონის გადამამუშავებით, 28 მეურნეობა-ქარხანა, რომელიც ეთერზეთებს აწარმოებდა. ფუნქციონირებდა ლუდის 17, ხორცისა და ხორცპროდუქტების 29, რძის 40, უალკოჰოლო სასმელების 17, საკონდიტრო ნაწარმის 4 ქარხანა, პურის ქარხნები აწარმოებდნენ 800 ათას ტონას, კომბინირებული საკვების საწარმოები უშვებდნენ 1 მლნ ტონა პროდუქციას.² ამ პერიოდში ფქვილის წარმოება 1 მლნ ტონას შეადგენდა.

1991-2012 წლებში კვების მრეწველობის საწარმოების უმრავლესობამ ფუნქციონირება შეწყვიტა. მათი საწარმოო სიმძლავრეების დიდი ნაწილი (ძირითადად დანადგარ-მოწყობილობები) ჯარის სახით საზღვარგარეთ გაიყიდა, არსებული შენობები დაიშალა, კვალიფიციური კადრები გაიფანტა. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის (ნედლეულის) წარმოების მკვეთრმა შემცირებამ კვების მრეწველობის სიმძლავრეებზე მოთხოვნის მყისიერი დაცემა გამოიწვია. **ამჟამად კერძო ინიციატივაზე ფუნქციონირებადი მცირე სიმძლავრის ერთეული საწარმოები ვერ უზრუნველყოფენ სოფლის მეურნეობის გაფართოებულ კვლავწარმოებაზე გადასვლას.**

1 საქართველოს 2004 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერა. თბ., 2005. გვ. 251-255.

2 საქართველო, ჩვენი ფასეულობანი. სოფლის მეურნეობა. თბ., 2013. გვ. 35.

სასოფლო-სამეურნეო მელიორაცია. ქვეყნის ტერიტორიის ბუნებრივ-საწარმოო პირობების მრავალფეროვნება ვლინდება სოფლის მეურნეობის განვითარებაში. ნიადაგები ერთმანეთისგან მკვეთრად განსხვავებულია, არათანაბრად არის განაწილებული წყლის რესურსები. განსხვავებულია მიკრო ზონების, ვერტიკალური ზონალობის მაჩვენებლებიც და სხვ. ქვეყნის ტერიტორიის აღმოსავლეთის და სამხრეთის ნაწილებში მორწყვის, დასავლეთში (კოლხეთის დაბლობი) დაშრობის (დრენაჟის) აუცილებლობა ერთი მხრივ, მეორე მხრივ, დასავლეთ საქართველოში წყლის რესურსების 2/3 არსებობა, ართულებს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე მელიორაციული ღონისძიებების ეფექტიანად განხორციელებას.³ 1988 წელს 460 ათას ჰა-ს შეადგენდა სარწყავი მიწის ფართობი, საიდანაც რეალურად შესაძლებელი იყო 412 ათასი ჰა-ს მორწყვა. ფაქტობრივად ირწყვებოდა 380 ათასამდე ჰა.⁴

საქართველოში (სტატისტიკური მონაცემებით) ირიცხება 220 სარწყავი სისტემა. აქედან 135 (62%) – ფართობით 0,5 ათას ჰა-მდე და 10 (5%) – 10 ათას ჰა-მდე მეტი ფართობით. გასარწყავების პოტენციალი 480 ათასი ჰექტარია. არსებული სარწყავი სისტემების სრული რეაბილიტაციის შემთხვევაში შესაძლებელია 300 ათასი ჰექტარის მორწყვა. 2012 წელს მოიწერა 24 ათასი ჰა. ფართობი.⁵

საქართველოში დაჭაობებული ნიადაგების პრობლემა ყოველთვის იდგა. ათეული წლების მანძილზე შესაბამისი ღონისძიებათა განხორციელებით 220 ათასი დაჭაობებული ნიადაგიდან 1990 წლისათვის დაშრობილი იყო 160 ათასი ჰა. აქედან, 130 ათასი ჰა გამოიყენებოდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისათვის. ამჟამად არასრული ინფორმაციით ათვისებული 30 ათასი ჰა განიცდის მეორად დაჭაობებას. ასევე, ექსპერტთა აზრით, შეინიშნება გარე კახეთში გაუდაბნოების პროცესი. 1991 წლიდან მელიორაციის განვითარება სახელმწიფოს მხრივ უყურადღებოდ დარჩა. თუ 1989-1990 წლებში სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დარგის განვითარებისთვის გამოყოფილი იყო წლიურად 45 მლნ ამერიკული დოლარის ექვივალენტი თანხები,⁶ 1993-2006 წლებში იგი 1,5 მლნ დოლარამდე შემცირდა. უფრო დამძიმდა მდგომარეობა 2007 წელს მელიორაციის დეპარტამენტის გაუქმების და მის ბაზაზე 4 სახელმწიფო შპს-ს შექმნის შემდეგ (2012 წელს ჩამოყალიბდა სამელიორაციო სისტემების კომპანია).

სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების მელიორაციული სისტემებით უზრუნველყოფის დონის მხრივ საქართველო დიდად ჩამორჩება არა მხოლოდ განვითარებულ ქვეყნებს, არამედ 80-იან წლებში მიღწეულ დონესაც.

3 სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის მონაცემები.

4 საქართველო, ჩვენი ფასეულობები. სოფლის მეურნეობა. თბ., 2013. გვ. 36.

5 სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის მონაცემები.

6 იქვე.

აგრარული სექტორის განვითარების ფინანსური უზრუნველყოფა. ტრანსფორმაციული პროცესების მთელ მანძილზე აგრარული სექტორი განიცდიდა ფინანსების ნაკლებობას. უფრო სწორად, მას განვითარებისთვის მინიმალურ დონეზეც არ ჰქონდა იგი. საქართველოს აგრარული სექტორი ტრადიციულად მიმზიდველი არ აღმოჩნდა საფინანსო სისტემებისა და ინვესტიციებისთვის. 1990-2012 წლებში საბანკო სესხებში სოფლის მეურნეობის წილი 2%-მდე იყო. ფაქტობრივად სოფლის მეურნეობა დაკრედიტების მიღმა დარჩა. გარდა ამისა, მაღალი იყო საპროცენტო განაკვეთები. ექსპერტთა გაანგარიშებით 2010 წელს საშუალო წლიური შენონილი საპროცენტო განაკვეთი მოკლევადიან საბანკო კრედიტებზე 25%-ს შეადგენდა, გრძელვადიანი – 22,8%-ს. მაქსიმალური განაკვეთი საბანკო სექტორში 36%-ს აღწევდა, ხოლო მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებში – 48%-ს, რაც 3,5-ჯერ აღემატებოდა ევროკავშირის ტერიტორიაზე არსებულს. საქართველოში საპროცენტო განაკვეთები გაცილებით მეტი იყო პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს შორის. მაგალითად, 2010 წელს იგი შეადგენდა: სომხეთში 19,2%-ს. აზერბაიჯანში – 20,7%-ს, ბელარუსში – 9,2%-ს, ლატვიაში – 9,6%-ს, ლიტვაში – 8,4%-ს, ესტონეთში – 7,8%-ს, რუსეთში 10,8%-ს, უკრაინაში – 15,9%-ს, საქართველოში – 24,2%-ს. მიკრო და სპეციალიზებული საკრედიტო ორგანიზაციების წილი აგრარული სექტორის დაკრედიტებაში უმნიშვნელოა. განვიხილო პერიოდში ასევე უმნიშვნელო იყო პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წილიც. მაგალითად, მან შეადგინა 2000 წელს – 0,4%, 2003 წელს – 0,03, 2007 წელს – 0,8%, 2008 წელს – 0,5%, 2010 წელს – 1%, 2011 წელს – 1,3%, 2012 წელს – 1,7%. ტრანსფორმაციულ პროცესებში მყოფი ქვეყნის უმნიშვნელოვანესი დარგებისათვის ფინანსური მხარდაჭერის დაბალი დონე უნდა აიხსნას რამდენიმე მიზეზით. **ჯერ-ერთი**, საბაზრო ურთიერთობებზე გარდამავალ პერიოდში სახელმწიფომ სწორად ვერ გააცნობიერა ექსტრემალურ პირობებში საკუთარი ეკონომიკური როლი და საერთაშორისო ეკონომიკური და ფინანსური სტრუქტურების კარნახით მართვადი უზრუნველყოფის ფუნქცია დაეკისრა სტიქიურად ფორმირებად საბაზრო მექანიზმებს. ლოგიკური შედეგიც დადგა – ეროვნული ეკონომიკა და მისი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მდგენელი – სოფლის მეურნეობა სისტემურ კრიზისში შევიდა და სოფლის, როგორც სოციალურ-პოლიტიკური ფენომენის, სტერეოტიპის მსხვერველ გამოიწვია. **მეორე**, იგრძნეს რა სახელმწიფოსგან ეკონომიკის საერთოდ, კერძოდ, აგრარული სექტორისადმი გულგრილი დამოკიდებულება, ფორმირებამ საბანკო სისტემამ მთელი ყურადღება „მღვრიე წყალში“ საკუთარი პოზიციების განმტკიცებაზე გადაიტანა და სოფლის მეურნეობის მიმართ მომხმარებლური დამოკიდებულება წესად აქცია. **მესამე**, სოფლის მეურნეობა მზად არ აღმოჩნდა არსებული რესურსების უფრო ეფექტიანად გამოყენებისთვის. ნაცვლად გადარჩენილი პოტენციალის კონცენტრაციისა, სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში დამკვიდრდა ჯერ კიდევ შემორჩენილი ფონდების მასობრივი ძარცვა, საწარმოების შენობა-ნაგებობების დაშლა, ტექნიკის, პირუტყვის და სხვა ქონების განიავება.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოება მატერიალურ-

ტექნიკური ბაზის და ფინანსური უზრუნველყოფის გარეშე დარჩა.

შრომითი რესურსები. ქვეყანაში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განვითარებას სხვა ფაქტორებთან ერთად, აფერხებს დარგის შრომითი რესურსებით უზრუნველყოფასთან დაკავშირებული პრობლემები. აკადემიკოს **ლეო ჩიქავას** გაანგარიშებით, დემოგრაფიული განვითარების ნეგატიური ტენდენციები გამოიკვეთა რაჭა-ლეჩხუმში, იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში, მცხეთა-მთიანეთში. 1990-2012 წლებში სოფლის მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მაჩვენებელი შემცირდა 16-ჯერ. სოფლის მოსახლეობის რიცხოვნობა შემცირდა 364,3 ათასი კაცით. შემცირება ყველა რეგიონში მიმდინარეობს (გამონაკლისია სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონი, სადაც აფხაზეთიდან დევნილთა მმართველური ნაწილი ცხოვრობს). განსაკუთრებით მძიმე ვითარებაა საქართველოს მთის ზონაში. რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთში სოფლის მოსახლეობა 2012 წელს 1990 წელთან შედარებით შემცირდა 23,5%-ით. მათ შორის, ონში 35%, ამბროლაურში 27,4%. **საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მიხედვით ქვეყანაში 162 ნასახლარიანი სოფელი აღირიცხა. ამათგან 152 სოფელში ცხოვრობდა (საშუალოდ) 10 კაცზე ნაკლები. 905 სოფელში (ანუ 25%-ში) 100 კაცამდე ცხოვრობს. ზოგიერთ სოფელში მხოლოდ 2-3 მოსახლეა დარჩენილი.** პირიქითა ხევესურეთის სოფელ ახილოში 1886 წელს 240 კაცი ცხოვრობდა, ამჟამად ცხოვრობს 6 კაცი.¹ აკადემიკოს **ლეო ჩიქავას აზრით, საქართველოში 1990-2012 წლებში მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერების მაჩვენებელი 55,5%-ით გაიზარდა და მსოფლიოს საშუალო მაჩვენებელს 20%-ით აღემატება. იგი განსაკუთრებით მაღალია რაჭაში, სადაც 65 წელს გადაცილებული მოსახლეობის ხვედრითი წილი ჯერ კიდევ 2002 წელს შეადგენდა 29%-ს, მაშინ, როცა შრომისუნარიან ასაკს მიღწეულთა ხვედრითი წილი 16%-ს, ხოლო შრომისუნარიანი ასაკისა – 55%-ს არ აღემატებოდა.** სასოფლო-სამეურნეო წარმოება უზრუნველყოფილი არ არის კვალიფიციური სპეციალისტებით. მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა შეიცვალა. 2004 წელს 16 წლამდე ასაკის მოსახლეობის წილი სოფლის მოსახლეობაში შეადგენდა 21,5%-ს, 2009 წელს 18,2%-ს. 2012 წელს სოფლის 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობიდან დაქირავებულ შრომას ეწეოდა 8,4 ათასით ნაკლები, ვიდრე 1998 წელს. ხოლო თვითდასაქმებულთა რაოდენობა გაიზარდა 106,1 ათასი კაცით. უმუშევართა დონე 3,8-დან გაიზარდა 7%-მდე. ეს მაჩვენებლები რეალურ მდგომარეობას არ ასახავენ (უმუშევრობის განსაზღვრის ამჟამინდელი მეთოდოლოგია, ექსპერტთა აზრით, სრულყოფას საჭიროებს).

სოფლის მეურნეობაში დაბალია შრომის მწარმოებლურობის მაჩვენებელი. მაგალითად, 2009 წელს ეს მაჩვენებელი ქვეყანაში საშუალოდ ერთ დასაქმებულზე შეადგენდა 10,8 ათას ლარს, სოფლის მეურნეობაში შეად-

¹ საქართველო, ჩვენი ფასეულობები. სოფლის მეურნეობა. თბ., 2013. გვ. 298

გინა 1,4 ათასი ლარი, ხოლო მეურნეობის სხვა დარგებში 27 ათასი.

თუ 1998 წელს სოფლის მეურნეობაში შრომის ნაყოფიერება შეადგენდა ქვეყნის საშუალო მაჩვენებლის 45%-ს, 2009 წელს შეადგინა 13%.¹

აქვე საჭიროა აღვნიშნოთ შემდეგი თავისებურებაც. სოფლის მეურნეობაში შრომითი რესურსების ნორმატიული სიდიდე 450-500 ათას კაცს შეადგენს. ფაქტობრივად კი 1712 ათასი კაცია, ე.ი. ერთ ჰექტარ ინტენსიურ საგარეულზე საშუალოდ 1,5 წლიური მუშაკი მოდის, მაშინ, როცა ნორმატიული კოეფიციენტი 0,4-0,45 შეადგენს.²

შრომის მწარმოებლურობის აღნიშნულ მაჩვენებელს თუ შევადარებთ განვითარებული ქვეყნების შესაბამის მაჩვენებლებს, დავრწმუნდებით თუ როგორ ჩამოვრჩებით განვითარებაში. მაგალითად, ისრაელში ერთი ფერმერი კვებავს 97 კაცს, ამერიკელი – 79, ევროპელი (საშუალოდ) – 67, უკრაინელი – 17,4, რუსეთში – 14,7, საქართველოში ეს მაჩვენებელი შეადგენს 0,85.³

განვიღოთ პერიოდში მოიშალა მეთესლეობის, სარგავი მასალის, სანაშენო საქმის ორგანიზაციის საფუძველი. სამეცნიერო დაწესებულებები გაუქმდა ან გარდაიქმნენ უსტატუსო ჯგუფებად, ფაქტობრივად, უკანასკნელი 10 წლის მანძილზე სამეცნიერო-კვლევითი საშუალებები არ ტარდება. სამეცნიერო დაწესებულებების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა (მინის ფართობები, შენობები, ტექნოლოგიური მოწყობილობები გაიყიდა). ფაქტობრივად შეწყდა აგრარული სექტორისთვის კვალიფიციური სპეციალისტების მომზადება.

აგრარული სექტორის ორგანიზაციულ-მმართველობითი სისტემა (მენეჯმენტი) მიმდინარე ტრანსფორმაციული პროცესების ადეკვატური არ არის.

აგრარულ სექტორში ჩამოყალიბებული კვლავწარმოების ტიპი (შეკვეცილი კვლავწარმოება) ინტეგრაციის შიდაკავშირებს შლის, აღრმავებს წინააღმდეგობებს, ხელს უწყობს მომიჯნავე დარგების (სანარმოების) პარალიზებას, საბოლოოდ უმუშევრობას, შემოსავლების შემცირებას, სოფლად სოციალურ დაძაბულობას.

ამრიგად, ქვეყნის აგრარული სექტორის ტრანსფორმაციის ძირითადი ნიშნების თავისებურებებისა და ტენდენციების ანალიზი ადასტურებს, რომ უკანასკნელ პერიოდში განხორციელებული გარდაქმნების შედეგად გაჩანაგდა აგრარული მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, მოიშალა ორგანიზაციული საფუძველი, სანარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურა, კოოპერაციული ურთიერთობები. დაბალია პროდუქტიულობა, სუსტია საკანონმდებლო ბაზა. სოფელს პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სტატუსიც არ აქვს. სოფლები დაცარიელდა. პარალიზებულია აგრარული სამეცნიერო და საგანმანათლებლო სისტემა. მიწების პრივატიზებისა და შვებულებების შეცდომების გამო მიწები დანაწევრდა. გლეხი მეურნეობის გაძლიერების

თანამედროვე ცოდნას (ჩვევებს) ვერ იძენს. დაქვეითდა ეკონომიკური მოტივაცია, შიდა ბაზარი დაცული არ არის სასურსათო ინტენვენციისგან. ასეთ პირობებში, ბუნებრივია, აგრარული სექტორი განვითარებაში ჩამორჩა. იგი კვლავწარმოების შეკვეცილი ფორმით ფუნქციონირებს. ნიშანდობლივია, რომ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მოცულობა 2012 წელს შეადგენდა 1990 წლის მხოლოდ 37,3%-ს. სოფლის მეურნეობას მშპ სტრუქტურაში უჭირავს 8,6%, მაშინ, როცა დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 50%-ზე მეტი ამ სფეროში მუშაობს. განვიღოთ პერიოდში მკვეთრად შემცირდა სასურსათო პროდუქტების მოხმარების დონე. სოფლის მეურნეობიდან მიღებული საშუალო თვიური შემოსავალი 2012 წელს სოფლად შინამეურნეობის ერთ სულზე შეადგენდა 19,4%-ს. სოფლის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი უკიდურეს სიღარიბეში ცხოვრობს.

ეს მონაცემები ადასტურებენ, რომ აგრარულ სექტორში წარმოების ყველა ფაქტორი (მიწა, შრომა, კაპიტალი, მენარმეობრივი უნარი, ინტეგრირებული ცოდნა, ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება) დეფორმირებულია, რაც ხელს უწყობს კრიზისის გახანგრძლივებას და დეგრადაციული პროცესების შემდგომ გაღრმავებას.

ზემოთ მოცემული ანალიზიდან კარგად ჩანს რომ ქვეყნის აგრარულ სექტორში შექმნილი კრიზისული მდგომარეობა არასტანდარტულია (მას ისტორიული ანალოგი არა აქვს), ამიტომ ბუნებრივია, მოითხოვს არასტანდარტულ მიდგომებს და მითუმეტეს მოქმედებას, აპრობირებულ და ექსკლუზიურ ღონისძიებათა სისტემის ჩამოყალიბებას, განვითარების ქვეყნის ინტერესებს მისადაგებული სტრატეგიის, შემუშავება-განხორციელებას. სხვანაირად დეფორმირებული საბაზრო მექანიზმების იმედით სახელმწიფოს მრავალმხრივი (პოლიტიკური, ეკონომიკური, ორგანიზაციული და სხვ.) და მთელი საზოგადოების მხარდაჭერის გარეშე საქართველოს აგრარული სექტორი დაკარგავს მის ძირითად ფუნქციას, ქართული სახელმწიფო – მის უმთავრეს საძირკველს – სოფელს.

აგრარული სექტორის კრიზისიდან გამოყვანის დაჩქარების წინაპირობები და რესურსები

აგრარულ სექტორში შექმნილი ვითარება განსაკუთრებული ზომების (ღონისძიებების) განხორციელებას მოითხოვს. სახელმწიფომ თავის თავზე უნდა აიღოს პასუხისმგებლობა აგრარული სექტორის კომპლექსური განვითარებისთვის, მხოლოდ საბაზრო მექანიზმებს, მით უმეტეს თავად ფორმირებადს, როგორც პრაქტიკამ გვიჩვენა, არ შეუძლია დააჩქაროს სოფლის მეურნეობის კრიზისიდან გამოყვანა. განვითარების პროცესი საჭიროებს პროგრამულ მართვას. ამიტომ, აუცილებელია შედგეს აგრარული სექტორის მდგრადი და უსაფრთხო განვითარების კომპლექსური პროგრამა 2020 წლამდე პერიოდისთვის. მან პასუხი უნდა გასცეს 3 უმთავრეს კითხვას: განვითარების რომელ სტადიაზეა ქვეყნის სოფლის მეურნეობა (ამას სჭირდება არსებული მდგომარეობის სისტემური ანალიზი), როგორია კრიზისიდან გამოსვლისა და სტაბილურ განვითარებაზე

1 საქართველო, ჩვენი ფასეულობები. სოფლის მეურნეობა. თბ., 2013. გვ. 322

2 იქვე, გვ. 324

3 გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ №199. 17 ოქტომბერი 2012 წ.

გადასვლის დაქარების ფაქტორები (სტრატეგიული მიზნის შესაბამისად) და როგორ შეიძლება მივალწიოთ დასახულ მიზანს (ეტაპების, ამოცანების, რესურსების, მექანიზმების განსაზღვრა).

აგრარული სექტორის განვითარება უნდა მივიჩნიოთ ქართული სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნება-განმტკიცების ერთ-ერთ განმსაზღვრელ პირობა-ფაქტორად. საკითხის ასე დასმის საფუძველს გვაძლევს ის, რომ აგრარული სექტორის კომპლექსური განვითარების მნიშვნელობა განისაზღვრება არა მხოლოდ მისი ექსკლუზიური ფუნქციებით (ქვეყნის სურსათით უზრუნველყოფა), არამედ იმითაც, რომ მისი განვითარების მასშტაბებზეა არსებითად დამოკიდებული ეროვნული ეკონომიკის ახალი დარგობრივი სტრუქტურის ჩამოყალიბება. კერძოდ, სასოფლო მანქანათმშენებლობის, ქიმიური მრეწველობის, კვების მრეწველობის, მსუბუქი მრეწველობის, ტრანსპორტის, საგზაო მეურნეობის, ტურიზმის, ვაჭრობისა და სხვა დარგების განვითარება. აგრარული სექტორი ორიენტირებული უნდა იყოს ეკოლოგიურად სუფთა, ხელმისაწვდომ და მაღალი საკვები ღირებულების პროდუქციის წარმოებაზე. ეს არის მომავალში კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ყველაზე საიმედო გზა.

ეკონომიკის ეროვნული თავისებურებების (ტრადიციების) და მსოფლიოს პროგრესული სამეურნეო გამოცდილების შეხამება (სინთეზი) უნდა იყოს განვითარების ამოსავალი პრინციპი (არც ეროვნულ ნაჭუჭში ჩაკეცვა და არც ეროვნული ნიადაგისაგან მოწყვეტა).

იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოს ბუნებრივ-საწარმოო პირობები მნიშვნელოვან წილად განსაზღვრავენ სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისთვის დამახასიათებელ თავისებურებათა უარყოფით გავლენას წარმოების მასშტაბებზე, სეზონურობაზე, პროდუქციის წარმოებასა და დასაქმებას შორის წყვეტილობაზე, ტექნიკის გამოყენებაზე, შემოსავლების განსაზღვრაზე, სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის დონეზე, მიზანშეწონილია აგრარული სექტორის განვითარების პრობლემები გადაწყდეს კომპლექსურად.

თანამედროვე პირობებში განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს სოფლად სოციალური პრობლემების გადაწყვეტა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სოფლად სოციალური პრობლემების გადასაწყვეტად ახალი მიდგომებია საჭირო. არ გამოდგება სოფლის ქალაქად გარდაქმნის ჩვენეული პრაქტიკა. ცნობილია, რომ წლების მანძილზე ქალაქის გაფართოებისთვის სოფლების მათთვის ტერიტორიულად მიკუთვნების ფორმა სჭარბობდა. სოფელი ქალაქის ტიპის დასახლებად ცხადდებოდა შესაბამისი ინფრასტრუქტურის გარეშე. სოფელი შეიძლება იყოს ქალაქის ტერიტორიაზე, მაგრამ მან უნდა შეინარჩუნოს მისთვის დამახასიათებელი სახე. არც ე.წ. უპერსპექტივო სოფლების მიმართ XX საუკუნის 40-იან წლებში განხორციელებული პოლიტიკა უნდა გავიმეოროთ. პრინციპული მნიშვნელობა აქვს სოფლად დემოგრაფიული მდგომარეობის გაჯანსაღებას და ადგილზე ახალგაზრდობის დამაგრებას. სოფლად

მცხოვრებს სწავლის, მეურნეობის გაძლიერების თანამედროვე მეთოდების, ახალი ტექნოლოგიების ათვისებას, საერთოდ, ცხოვრების ჯანსაღი წესის დამკვიდრებას.

ქართული სოფელი, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ფენომენი ყოველმხრივ უნდა განვამტკიცოთ.

უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ მოსალოდნელია ახალი ტენდენციების წარმოშობა. მხედველობაში გვაქვს რურალიზაცია – ქალაქის მოსახლეობის საცხოვრებლად სოფლად გადასვლის პროცესი, რომელმაც მნიშვნელოვანი მასშტაბები შეიძინა განვითარებულ ქვეყნებში. XX საუკუნის 70-იან წლებში აშშ ქალაქიდან სოფლად გადავიდა 10 მლნ. -ზე მეტი კაცი. პრაქტიკა ადასტურებს, რომ მომავალში ურბანიზაციის პროცესს რურალიზაცია ჩაანაცვლებს. ეს წინააღმდეგობრივი პროცესია. მომავალში გონებრივი შრომის ადამიანების კონცენტრაცია რეგიონების მიხედვით უნდა გადანაწილდეს. ამ საქმეში ოჯახური მეურნეობის როლი ეჭვს არ იწვევს.

რურალიზაციის პროცესს დააჩქარებს ცხოვრების დონის ამაღლება. პენსიების, თუნდაც საარსებო მინიმუმის დონეზე გაზრდა, სოფლად საწარმოო და სოციალური სფეროს გაჯანსაღების პროცესი და სხვ. მნიშვნელოვნად დააჩქარებს ქალაქის მოსახლეობის გადასვლას სოფელში განსაკუთრებით, სადაც ქალაქის მცხოვრებელს მინის ნაკვეთი, მითუმეტეს საცხოვრებელი ფართი აქვს. ასეთი კატეგორიის ადამიანები ბევრნი არიან. ქ. თბილისის, რუსთავის, ქუთაისის გარშემო ადრინდელი მსხვილი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ბაზაზე არსებული ასეულობით ჰა მიწის ნაკვეთი (ბევრგან საცხოვრებელი ფართით) ფაქტობრივად გამოუყენებელია. უფრო მეტიც, სოფლის მოსახლეობის დიდი ნაწილი დედაქალაქში დროებით სამუშაოს ძიებაში კარგავს დროს ან ეწევა არანაყოფიერ საქმიანობას. ეს საშიში მოვლენაა, რომელიც დროულად მოითხოვს მოწესრიგებას.

ყოველივე აღნიშნული მიაწინებს, რომ რურალიზაციის პროცესს სახელმწიფოებრივი რეგულირება სჭირდება.

გასათვალისწინებელია, რომ თანამედროვე პირობებში აგრარული სექტორი წარმოადგენს რთულ მრავალსუბიექტიან ორგანიზაციულ-ეკონომიკურ სისტემას, რომელიც საჭირო ეფექტს მხოლოდ მაშინ იძლევა, როცა მთელი კვლავწარმოებითი პროცესის ყველა სტადიაზე კომპლექსურად და თანმიმდევრულად გამოიყენება რესურსული პოტენციალი. ამის მიღწევა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ განვითარების პროცესში სწორად შევარჩევთ იმ მთავარ ფაქტორს, რომელზეც დაყრდნობით შესაძლებელია პროცესში მონაწილე სუბიექტების საქმიანობის ეფექტიანი კოორდინაცია. დღევანდელ პირობებში ასეთ ფაქტორად მიგვაჩნია ორგანიზაციულ-მმართველობითი ფაქტორი. იგი სხვა ფაქტორთა (რესურსების) ურთიერთმოქმედების, ურთიერთგანპირობებულობის დონით, განვითარების მიზნისა და მისი განხორციელების საშუალებათა კოორდინაციით ასრულებს მარეგულირებელ ფუნქციებს და განაპირობებს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მიზანმიმართულ ხასიათს.

ერთი მხრივ გლობალიზაციის გავლენით აგრარულ

სექტორში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შეუქცევადი ხასიათი, მეორე მხრივ ადამიანის კეთილდღეობის დონის ამაღლების აუცილებლობა მოითხოვს მართვის (რეგულირების) მაღალ ორგანიზაციას.

ჩვენი აზრით, აგრარული სექტორის განვითარება უნდა წარმოადგენდეს შემდეგი ძირითადი მიმართულებებით.

მინის მართვის ორგანიზაცია. მინის რესურსების დაცვაზე სახელმწიფო მონიტორინგი სრულად უნდა განხორციელდეს. სახელმწიფოს უნდა ჰქონდეს მინების აუცილებელი მარაგი. უცხოელ პირებზე და იურიდიულ პირებზე მინის გაყიდვა უნდა შეწყდეს. მათ საჭიროებისას შეიძლება მინები გადაეცეთ საარენდო პირობებით. მინის რესურსების რაციონალურად გამოყენების მიზნით აუცილებელია შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის შექმნა. მინის სავარგულების რაციონალურად გამოყენებისა და მათი სახელმწიფოებრივი ინტერესების შესაბამისად ორგანიზაციულ-სამართლებრივი რეგულირების უზრუნველყოფის მიზნით უნდა შეიქმნას მინის მართვის სახელმწიფო სტრუქტურა. იგი შეიძლება იყოს მინის მართვის კომიტეტი, სააგენტო, დეპარტამენტი და სხვ. ასევე რეგიონებში უნდა იყოს შესაბამისი სამსახურები, ე.ი. ქვეყანაში უნდა ფუნქციონირებდეს ერთიანი ორგანიზაციულ-მმართველობითი სისტემა, რომელთა უფლება-მოვალეობანი ადეკვატურად უპასუხებს საქართველოში მინის რეგულირებით ჩამოყალიბებულ ახალ გამოწვევებს. პრობლემის სიმწვაისა და მასშტაბურობის გათვალისწინებით მინის მართვის (რეგულირების) სისტემა მიზანშეწონილია ფუნქციონირებდეს ავტონომიურად და უნდა ექვემდებარებოდეს ქვეყნის მინისტრთა კაბინეტს ან პარლამენტს.

რეგიონების თავისებურებების მიხედვით, მიზნობრივი პროგრამებით უნდა განხორციელდეს მინის სავარგულების (საკუთრების ფორმების მიუხედავად) დაცვისა და ეფექტიანობის ამაღლების ღონისძიებანი. ამ მიზნით უნდა დამუშავდეს 15-20 წელზე გათვლილი მინების დაცვისა და მათი ეფექტიანობის ამაღლების სახელმწიფო კომპლექსური პროგრამა.

იმის გათვალისწინებით, რომ მინის სავარგულების გამოყენების აღრიცხვა მოუწესრიგებელია, არ ხდება ნიადაგის საფარის შესწავლა-ანალიზი, მისი ეკონომიკური შეფასება, მინის ხარისხობრივი მაჩვენებლების დადგენა, აუცილებელია დამუშავდეს მინის კოდექსი და კადასტრი, რომლებიც მოიცავენ ქვეყნის ტერიტორიაზე არსებულ მინის ფონდს (საკუთრების ფორმების მიუხედავად). კადასტრი, რომელიც იძლევა მონაცემებს მინების ბუნებრივ, სამართლებრივ და სამეურნეო მდგომარეობის შესახებ, საფუძვლად უნდა დაედოს თანამედროვე პირობებში საადგილმამულო ურთიერთობების რეგულირებას, საგადასახადო და საინვესტიციო პოლიტიკას, მინის რესურსების დაცვას, მიწათმონყობას და მინის გამოყენების მონიტორინგს, სამეურნეო საქმიანობის შეფასებას, მინის ბაზრის განვითარებას და ა.შ.

მინის პრივატიზაციის შედეგად მწვავედ დადგა მინის კონსოლიდაციის პრობლემა, რომლის გადაწყვეტა მრავალ ფაქტორზე დამოკიდებული. ამიტომ, სისტემურ

მიდგომას მოითხოვს. კოოპერაციის განვითარებასთან ერთად მიზანშეწონილია სხვა ალტერნატიული გზაც გამოვიყენოთ. მაგალითად, შეიქმნას სახელმწიფო მინის ფონდი, რომელიც შეისყიდის მინის ნაკვეთებს და შემდგომში ეკონომიკური მიზანშეწონილობის მიხედვით მოახდენს მის გასხვისებას ან საარენდო ურთიერთობების საფუძველზე გასცემს. მინების კონსოლიდაცია თვითმიზანი არ არის, იგი განვითარების ხელშეწყობი ფაქტორია, ამიტომ აუცილებელია კონკრეტული პირობების შესაბამისად მინის კონსოლიდაციის სხვადასხვა ფორმების გამოყენება.

არენდა. მინის მართვის სრულყოფასთან პირდაპირ არის დაკავშირებული საარენდო ურთიერთობების განმტკიცება, ჩვენი აზრით არენდას რიგი უპირატესობა აქვს, ამიტომ იგი განვითარებულ ქვეყნებში ფართოდ გავრცელდა.¹ მაგალითად, საფრანგეთში არენდით გამოიყენება მინების ნახევარზე მეტი, ინგლისში 40%-მდე, ისრაელში – 90%. აშშ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების მესამედზე მეტი სახელმწიფოს საკუთრებაშია. მათი გადაცემა ხდება არენდით გამოსაცდელი ვადით (1-2 წელი), შემდგომ დროის გაგრძელებით. მკაცრად არის ჩამოყალიბებული არენდატორის მიმართ მოთხოვნები: მას უნდა ჰქონდეს შესაბამისი ცოდნა და მიწაზე მუშაობის გამოცდილება, უნდა იყოს ჯანმრთელი, ასევე განსაზღვრულია ასაკი (მაგალითად, ინგლისში 40 წლამდე, საფრანგეთში არენდატორმა არენდის 25-წლიანი ვადის ამონურვამდე არ უნდა მიაღწიოს საპენსიო ასაკს), უნდა ჰქონდეს ფერმაში მუშაობით შექმნილი გარკვეული კაპიტალი.

მსოფლიო პრაქტიკაში გამოიყენება ე.წ. ოჯახური არენდაც (როცა ოჯახის უფროსი ერთ-ერთ წევრს თავის ნაკვეთს გადასცემს გარკვეული ანაზღაურებით). ეს ფორმა ყველაზე მეტად გავრცელებულია გერმანიასა და საფრანგეთში, სადაც ამ ფორმაზე მოდის არენდით აღებული მინების 15-20%.

კოოპერაცია. „სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის შესახებ“ კანონი მიღებულია. ახლა მთავარია ორგანიზაციულად მისი განხორციელება, რაც რთული და წინააღმდეგობრივია. ბევრად დამოკიდებულია ფსიქოლოგიურ ფაქტორზე. კოოპერაცია თვითმიზანი არ არის, იგი მიზნის (მოსახლეობის სასურსათო უზრუნველყოფა) მიღწევის ერთ-ერთი საშუალებაა (ფორმა). ჩვენი აზრით, კოოპერაცია პერსპექტიულია, როგორც წარმოების, ასევე გადამამუშავების, პროდუქციის რეალიზაციის, ტექნიკური მომსახურების სფეროში და ა.შ.. რეგიონების ბუნებრივ-საწარმოო თავისებურებების გათვალისწინებით კოოპერაციის მრავალი ფორმის გამოყენების წინაპირობები შექმნილია ალაზნის ველზე, შირაქში, ქვემო ქართლში, სამცხე-ჯავახეთში, კოლხეთის დაბლობზე, მთის ზონაში. კოოპერაციის განვითარება მიზანშეწონილია მეთესლეობაში, სარგავი მასალის წარმოებასა და სანაშენო საქმეში. ამ სფეროში განმსაზღვრელია მეცნიერებასთან ინტეგრაციით შესაბამისი ფორმების შერჩევა და დანერგვა.

ოჯახური მეურნეობის ეფექტიანობის ამაღლების აუცილებლობა. ოჯახური მეურნეობა წარმოადგენს აგრარული სექტორის განმსაზღვრელ რგოლს (მეურნეობათა 99,8%). მათ საკუთრებაში გადაცემული აქვთ 839,7 ათასი ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული, მათ შორის სახნავი 472 ათასი ჰა, მრავალწლიანი ნარგავები – 100,2 ათასი ჰა, სათიბ-საძოვრები 267 ათასი ჰა. როგორც აღინიშნა, ისინი აწარმოებენ (2012 წ.) ხორბლის – 94%, სიმინდის – 98%, კარტოფილის – 99%, ხილის – 99,7%, ყურძნის – 91,5%, ციტრუსების – 99,9%, ჩაის ფოთლის – 57,7%, ბოსტნეულის – 98%, რძის – 99,5%, კვერცხის – 39%, ხორცის – 85,1%-ს.

ნიშანდობლივია, რომ საქართველოში საკარმიდამო მეურნეობებს საბჭოთა პერიოდში მიწათსარგებლობის უფლებით გადაცემული ჰქონდათ 193,4 ათასი ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული. მათ სარგებლობაში იყო მრავალწლიანი ნარგავების 27%. იმ პერიოდში მოსახლეობას ჰყავდა მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი საერთო სულადობის 60%, ძროხის – 75%, ღორის – 60%, ცხვრისა და თხის – 46,5%. საშუალოდ ერთ კომლზე 0,26 ჰა ჰექტარი მიწის ფართობი მოდიოდა. 1990 წელს საქართველოში წარმოებული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მოცულობაში თითქმის 47% საკარმიდამო მეურნეობებზე მოდიოდა.

საქართველოს 2004 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერის მასალების მიხედვით საოჯახო მეურნეობათა 83,55% – თავის საქმიანობის ძირითად მიზნად საკუთარ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას მიიჩნევს. მხოლოდ 17,55% არის ორიენტირებული ბაზრისათვის პროდუქციის მიწოდებაზე. ეს ტენდენცია საჭიროებს განსაკუთრებულ ყურადღებას.

ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ოჯახური მეურნეობების სუსტი მხარეა მათი იზოლირებულობა. ბოლო წლებში ისინი მწვავე პრობლემებთან მარტონი დარჩნენ. სახელმწიფომ მათი ინტერესების დაცვა ფორმირებად საბაზრო მექანიზმებს მიანდო. სტიქიური ბაზრის გავლენით მშრომელი კაცის ფსიქოლოგია შეიცვალა, დაქვეითდა მასში ეკონომიკური სუბიექტის ქცევის მოტივაცია, თავი იჩინა პასიურობის, გაუცხოების ტენდენციებმა. ასეთმა ვითარებამ ბუნებრივია განაპირობა ოჯახური მეურნეობების ეფექტიანობის მეტად დაბალი დონე (წარმოების, პროდუქტიულობის მკვეთრი შემცირება).

ოჯახური მეურნეობების ასეთი მდგომარეობის გამო საზოგადოებაში მკვიდრდება აზრი, რომ მცირე მეურნეობებს თითქოს პერსპექტივა არა აქვთ, რომ აუცილებელია მიწების ფორსირებული კონსოლიდაცია მსხვილი სტრუქტურების ფორმირების მიზნით. ასეთი აზრი გავრცელებულია სხვა ქვეყნებშიც. ამასთან, განსხვავებული შეხედულებებიც არსებობს. მსოფლიო პრაქტიკა იცნობს ისეთ მაგალითებსაც, როცა მცირე მეურნეობები უფრო ეფექტური არიან, ვიდრე მსხვილი სტრუქტურები.

ჩვენთან მიწათსარგებლობაში შექმნილი ვითარება (მცირე ნაკვეთებად დაქუცმაცება, ვერტიკალური ზონალობა და სხვ.) გვიჩვენებს, რომ უფრო მიზანშეწონილია ყოველმხრივ ხელი შევუწყოთ მსხვილი მეურნეობების ინტეგრაციის ეფექტიანი ფორმების გამოყენებას. ორივე

მათგანის, როგორც შედარებითი უპირატესობების, ასევე მათი ნეგატიური მხარეების გათვალისწინებით, უპირველეს ყოვლისა, მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის თავისებურება, რომელიც ქვეყნისთვისაა დამახასიათებელი – ოჯახური მეურნეობა, ტრადიციულად, ეკონომიკურ ურთიერთობებში არა მხოლოდ ერთ-ერთი მთავარი სუბიექტია, არამედ ეროვნული სოციალურ-ისტორიული ფენომენიც. იგი ყოველთვის სიცოცხლისუნარიანი იყო. ეს დადასტურდა ბოლო წლების კრიზისულ სიტუაციებშიც. მცირე მეურნეობას აქვს რესურსების ყაირათიანად გამოყენების, შემოსავლების ზრდის, პენსიონერებისა და ბავშვებისათვის ხელსაყრელი შრომითი რეჟიმის შექმნის პოტენციალი.

აგრარულ სექტორში აუცილებელია წარმოებისა და შრომის ორგანიზაციის ისეთი ფორმების შერჩევა, რომლებიც შეესაბამება არსებულ საწარმოო ძალებს, მანქანებს, ნიადაგის, მცენარის, ცხოველის ბიოლოგიურ თავისებურებებს, მწარმოებლისა და მომხმარებლის ეკონომიკურ ინტერესებს. ოჯახური მეურნეობა ამ ამოცანებს მარტო ვერ გადაწყვეტს. ამისათვის საჭიროა შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების პროცესში ჩართული სუბიექტების (მათი ინტერესების შესაბამისად) კოოპერირება, ინტეგრაციული პროცესების გაღრმავება. **თანამედროვე პირობებში, როცა საკუთრებისა და მეურნეობრიობის პლურალიზმი სახეზეა, წვრილი და მსხვილი მეურნეობების ერთიან სისტემაში ფუნქციონირებით კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოების ობიექტური პირობები იქმნება. ეს რთული პროცესი სტიქიურად არ ყალიბდება და არც მხოლოდ საბაზრო მექანიზმებით. აქ საჭიროა სახელმწიფოს მანერგანიშნული როლი, მობილიზაციური ეკონომიკის მექანიზმი, რომელიც ხელს უწყობს მანევრირებას, შრომის გონივრული დანაწილების, პროდუქციის რელიზაციის ხელშეწყობი გარემოს შექმნას.**

შეიძლება განვიხილოთ ოჯახური მეურნეობების განვითარების რამდენიმე მიმართულება.

პირველი. ოჯახური მეურნეობის კოოპერაციებში გაერთიანება. როგორც აღინიშნა კანონი „სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის შესახებ“ მიღებულია. ოჯახურ მეურნეობებსა და კოოპერაციებს შორის საწარმოო ურთიერთობების პრაქტიკა განვითარებულ ქვეყნებში აპრობირებულია. აგრარულ სექტორში ამ ფორმის გამოყენების რეალური არა მხოლოდ შესაძლებლობა არსებობს, არამედ საჭიროებაც. გასათვალისწინებელია საქართველოს რეგიონების ბუნებრივ-საწარმოო თავისებურებათა გავლენით კოოპერაციის განვითარების განსხვავებული ფორმების გამოყენების მიზანშეწონილობა. როგორც აღინიშნა, წინა პლანზე უნდა წამოინიშნოს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გადამამუშავების, რეალიზაციის, ტექნიკური მომსახურების კოოპერაციების შექმნა და მათი ეფექტიანად ფუნქციონირების ამოცანა. **ოჯახური მეურნეობის კოოპერაციებში ინტეგრირება – წარმოების ინტენსიფიკაციის სტრატეგიულად სწორი მიმართულებაა.**

მეორე. ოჯახურ მეურნეობებსა და მსხვილ სამეურნეო სტრუქტურებს შორის (გადამამუშავებელი, პროდუქციის შენახვის, მომსახურების საწარმოები, ვაჭრობის

ორგანიზაციები და სხვ.) ადგილობრივი პირობების შესაბამისად სახელშეკრულებო საწყისებზე შეიძლება ჩამოყალიბდეს საწარმოო ურთიერთობები. ერთ-ერთ ფორმად შეიძლება გამოყენებულ იქნას ფრანჩაიზინგის სისტემა, რაც ბაზარზე გასვლის გარანტიას იძლევა. ამასთან ეს ფორმა თავისებური „ქოლგა“ გაკოტრებისგან ოჯახური მეურნეობის დასაცავად.

მესამე. არ უნდა გამოვრიცხოთ მინის კონსოლიდაციის პროცესის დაჩქარების ისეთი ფორმა, რომელიც გულისხმობს ქვეყანაში მინის სახელმწიფო ფონდის შექმნას. მას უნდა ჰქონდეს სათანადო ფინანსური რესურსები იმისათვის, რომ შეიძინოს მინის ფართობი, განახორციელოს მათი გამასივება, შემდეგ გაყიდოს ან არენდით გასცეს. არც ის უნდა გამოვრიცხოთ, რომ შეიქმნას მსხვილი სახელმწიფო (სახელმწიფო-კერძო) კორპორაციები (ჰოლდინგები ან სახელმწიფო მამულები), რომლებიც ოჯახურ მეურნეობებთან ერთად შეიძლება (ნებაყოფლობით) მინის ერთობლივად დამუშავებას, ნედლეულის გადამამუშავებას, პროდუქციის რეალიზაციას და სხვ. სამეურნეო საქმიანობის ასეთი ფორმა უფრო მიზანშეწონილია გამოყენებულ იქნას საერთო-სახელმწიფოებრივი ამოცანების გადასაწყვეტად. მაგალითად, წარმოების კონცენტრაციის, ქვეყნის სასაზღვრო ზოლების, კოლხეთის დაბლობის და სხვა ბუნებრივი და საწარმოო პოტენციალის ათვისების მიზნით და ა.შ.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გადამამუშავება. სოფლის მეურნეობის განვითარების ეფექტიანობა მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად შესაბამისობაშია ნედლეულის მოცულობასთან მისი გადამამუშავების სიმძლავრეები. უკანასკნელი წლების პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ გადამამუშავებელი სიმძლავრეების უკმარისობა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ნედლეულის დანაკარგებს იწვევს, რაც ზიანს აყენებს როგორც ნედლეულის მწარმოებელს, ასევე მომხმარებელს. მაგალითად, 2011 წელს საქართველოში წარმოებული იქნა 19 ათასი ტონა ატამი. მათ შორის, კახეთში – 14 ათასამდე ტონა, 3,5-ჯერ მეტი, ვიდრე შიდა ქართლში, რომელიც ტრადიციულად მეხილეობის საერთოდ, კერძოდ, ატმის წარმოების კლასიკურ ზონად იყო აღიარებული. როგორც ჩანს, ბაზრის მოთხოვნას ატმის მწარმოებელმა უპასუხა, მაგრამ პროდუქციის დიდი ნაწილი რეალიზაციის გარეშე დარჩა. კახეთში არც ერთი საწარმო არ არის, რომელიც ატამს გადამამუშავებდა, ატამი კი მაღაფუჭადია. გამოდის, რომ მოსავალი მოყვანილია, მასზე მოთხოვნაც არის, მაგრამ მომხმარებელი პროდუქციას ვერ იღებს.

ანალოგიური პრობლემები შეიძლება გადაწყდეს როგორც ახალი საწარმოო სიმძლავრეების შექმნის, ასევე არსებულის მოდერნიზაცია-რეკონსტრუქციის გზით. როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, საწარმოო სიმძლავრეების დაგეგმვისას ხშირად არ ითვალისწინებენ სოფლის მეურნეობის წარმოების რიგ თავისებურებებს. განსაკუთრებით სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სეზონურ ხასიათს, ნედლეულის ბაზაში სპონტანურ ცვლილებებს (სტიქიური მოვლენები), შრომითი რესურსების ბალანსს და ა.შ. ცნობილია, რომ ყურძნის, ხილის, ჩაის, ციტრუსების გადამამუშავებისას

არათანაბრად ხდება მუშახელის დატვირთვა, რაც სტაბილური კოლექტივის ჩამოყალიბებას, მისი კვალიფიკაციის დონის ამაღლებას უშლის ხელს, საბოლოოდ კი გავლენას ახდენს სოციალურ-ეკონომიკურ ეფექტიანობაზე. ადრე კვების მრეწველობის საწარმოების გადაადგილება, მათი პროფილი განისაზღვრებოდა უწყებრივი მიდგომებით და დირექტიული გადანაცვლებებით. ამჟამად, განისაზღვრება ბაზრის მოთხოვნებითა და მოცემულ ეტაპზე ქვეყნისა და საბაზრო სუბიექტის ინტერესების გათვალისწინებით. ჩვენი აზრით, სოფლის მეურნეობის ნედლეულის გადამამუშავებელი ახალი საწარმოების აშენებისა და არსებულის რეკონსტრუქციისას აუცილებლად უნდა იქნას გათვალისწინებული პროდუქციის დივერსიფიკაციის პრაქტიკა. მაგალითად, ღვინის (ან სხვა) ქარხანა, რომელიც სეზონურად მუშაობს, სრულად ვერ იყენებს არსებულ სიმძლავრეებს, რაც მის ნაკლებ რენტაბელობას განაპირობებს. ამ დროს მას საკუთარი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მოდერნიზაციით შეუძლია მოაწყოს ვთქვათ, ხილის ან ბოსტნეულის გადამამუშავება, ჩირის წარმოება, ან მეცხოველეობის პროდუქციის გამოშვება და სხვ. (იგულისხმება შესაბამისი საწარმოო პირობების მომზადებით), რაც ხელს შეუწყობს ბაზარზე მანევრირებას, დასაქმებას, უნარჩენო ტექნოლოგიების დანერგვას, სპეციალიზაციის გაღრმავებას და პროდუქციის ასორტიმენტის გაფართოებას.

დღევანდელი პირობების გათვალისწინებით არსებული კერძო საწარმოების რეკონსტრუქციის სამუშაოები, ასევე ახალი საწარმოების მშენებლობა უნდა განხორციელდეს სახელმწიფოს აქტიური პარტნიორობით. საბაზრო სუბიექტს უნდა მიეცეს გრძელვადიანი კრედიტი მინიმალური განაკვეთით (წელიწადში 2-3%). სიმძლავრეების ექსპლუატაციაში გაშვებიდან ხუთი წლის შემდეგ დაიწყოს სესხის დაფარვა და მოგების გადასახადის გადახდა. რეგიონების ბუნებრივ-საწარმოო თავისებურებებისა და ნედლეულის წარმოების პერსპექტივის გათვალისწინებით უნდა შედგეს გადამამუშავებელი საწარმოების გადაადგილების გენერალური სქემა. იგი საფუძვლად დაედება ახალი საწარმოო სიმძლავრეების ათვისების მიზნობრივ პროგრამებს. მნიშვნელოვანი რეზერვებია უნარჩენო ტექნოლოგიების დანერგვა, საერთაშორისო სტანდარტების გამოყენება, ინოვაციური პროექტების განხორციელება და სხვ. ამ თვალსაზრისით ეფექტიანია განვითარებული ქვეყნების საბაზრო სუბიექტებთან ერთობლივი საწარმოების შექმნა. აღსანიშნავია, რომ მრეწველობის და სხვა დარგების განვითარებისთვის აგრარული სექტორის პროდუქციის მრავალფეროვნება მნიშვნელოვან წილად ორიენტირის ფუნქციას ასრულებს, რაც ხელს უწყობს ეროვნული ეკონომიკის საბაზრო პრინციპებს მორგებული ახალი დარგობრივი სტრუქტურის შექმნას.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისა და გადამამუშავებული საწარმოების ინტეგრირების ეფექტიანი ფორმაა ტექნოპარკები. მათი უპირატესობა ისაა, რომ უზრუნველყოფს წარმოების, განათლებისა და მეცნიერების მიზნობრივ ინტეგრაციას.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ტექნიკური მომსახურება. ამჟამად ჩამოყალიბებული სერვის-ცენტრების ბაზაზე მიზანშეწონილია შეიქმნას ერთიანი საინჟინრო-ტექნიკური მომსახურების სისტემა (პირობითად „სოფტექსერვისი“), რომელსაც რეგიონების ბუნებრივ-საწარმოო თავისებურებათა გათვალისწინებით ექნება შესაბამისი სამსახური (ქსელი). აღნიშნული სისტემა უნდა შეიქმნას როგორც სახელმწიფო (პირველ ეტაპზე მაინც, მისი შემდგომი პრივატიზაციის პერსპექტივით) სახსრებით ან შერეული საწარმოს ფორმით, რომელიც ხელშეკრულებების საფუძველზე შესასრულებს სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში დასაქმებული ფიზიკური თუ იურიდიული პირების (როგორც ოჯახური მეურნეობების, ისე სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები) შეკვეთებს. ასეთი სტრუქტურის შექმნა ნაკარნახევია აგრარული სექტორის ფუნქციონირების თავისებურებებით (მრავალდარგიანობა, მცირე კონტურიანობა, რელიეფი, მუშახელის ნაკლებობა, წვრილი მეურნეობის მწირი რესურსები, სიახლეთა დანერგვის სიძნელეები და სხვ.). სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისა და მისი ინფრასტრუქტურის საინჟინრო-ტექნიკური მომსახურების დონე დამოკიდებული იქნება საკუთარ ტექნიკურ აღჭურვილობაზე, კადრების კვალიფიკაციაზე, თანამედროვე ტექნოლოგიის გამოყენებაზე და სხვ. მას უნდა ჰქონდეს მძლავრი სარემონტო ბაზა, რომელიც მოემსახურება როგორც საკუთარ, ასევე, მეურნეობათა საკუთრებაში არსებულ ტექნიკას, დანადგარებს, მონცობილობებს და ა.შ. ადგილობრივი პირობების გათვალისწინებით მიზანშეწონილია სისტემის შიგნით შეიქმნას მობილური სტრუქტურები (ვთქვათ, მოტობლოკების ჯგუფები, რომლებიც გამოყენებული იქნება მცირე ნაკეთებზე), რომელთა გადაადგილება უფრო ოპერატიულად მოხერხდება.

ასეთი სისტემის უპირატესობა ისაა, რომ წარმოებაში (განსაზღვრულ სამუშაოთა სპეციფიკის გათვალისწინებით) ფართოდ დაინერგება ახალი ტექნოლოგიები, რაც ხელს შეუწყობს წარმოებისა და შრომის ორგანიზაციის ადეკვატური ფორმების დანერგვა-გამოყენებას.

აგრარული სექტორის ტექნიკური მომსახურება მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობის განვითარების დონეზე. სამწუხაროდ ქვეყანაში შეჩერებულია სოფლის მეურნეობისთვის ტექნიკური საშუალებების წარმოება. ექსპერტთა ჯგუფს (აკად. რ. მახარობლიძე და სხვები) მიაჩნია, რომ აგრარული სექტორის საინჟინრო პოტენციალის ამოქმედებისთვის აუცილებელია პროგრამულ მართვაზე გადასვლა, რაც გულისხმობს აგრარული სექტორის სამანქანო ტექნოლოგიებისა და მანქანათა სისტემების, მანქანათმშენებლობისა და საინჟინრო სერვისის ერთიან კომპლექსში ფუნქციონირებას. ეს ხელს შეუწყობს ერთიანი ტექნიკური პოლიტიკის განხორციელებას, ცენტრალიზაციისა და დეცენტრალიზაციის პროცესების შეხამებას, ტექნიკური მომსახურების ეფექტიანობის ამაღლებას.

მელიორაცია. იმისათვის, რომ აგრარული სექტორი ეფექტიანად განვითარდეს, აუცილებელია

უზრუნველყოფილ იქნას თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების საფუძველზე სამელიორაციო სისტემების ფორმირება-ფუნქციონირება. იმის გათვალისწინებით, რომ წყლის რესურსები ქვეყნის ტერიტორიაზე არათანაბრადაა განაწილებული და მათი გამოყენების ტექნოლოგიური სქემები ნიადაგის ხარისხის შესაბამისად უნდა დამუშავდეს, პირველ რიგში არსებული სისტემების ინვენტარიზაციაა საჭირო. უნდა ვიცოდეთ რა გვაქვს, როგორია ტექნიკური ბაზა, რეალურად უნდა განისაზღვროს ამოცანების მასშტაბი, შესრულების ვადები, საჭირო ფინანსური რესურსები, უნდა განხორციელდეს მონიტორინგი.

წყალსამეურნეო მშენებლობისა და, საერთოდ, სარწყავი წყლის რესურსების გამოყენების კოორდინაცია უნდა დაეკისროს სოფლის მეურნეობის სისტემაში ფუნქციონირებად სტრუქტურას.

ეკონომიკური მექანიზმის სრულყოფა

2013 წელს მნიშვნელოვანი გარდატეხა მოხდა აგრარული სექტორის განვითარებაში. ჩამოყალიბდა სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების ფონდი. გაუმჯობესდა კრედიტების სისტემა, რომელიც მოიცავს 3 სახის საკრედიტო პროდუქტს – 6 თვიანი უპროცენტო სასაქონლო კრედიტი, რომელიც უზრუნველყოფის გარეშე მცირე ფერმებისთვის არის გათვალისწინებული. მისი ოდენობა 5 ათას ლარამდე განისაზღვრება. 50 ათასიდან 100 ათას ლარამდე (წლიური 7-8%-ით) გაიცემა საშუალო და დიდ ფერმებზე და სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებს მიცემათ გრძელვადიანი კრედიტი, არა უმეტეს 600 ათასი აშშ დოლარისა. ამ სახის კრედიტის საპროცენტო საშუალო წლიური განაკვეთი – 3%-ს შეადგენს. 2013 წელს გამოიყო 190 მლნ ლარი 640 ათასი მცირე მიწიანი ფერმების (ოჯახური მეურნეობის) დასახმარებლად. ინვენტარის, თესლის, სასუქის შეძენისთვის 610 ათასმა კაცმა (ვინც ფლობს 0,25 და 1,25 ჰა მიწის ფართობს) მიიღო ვაუჩერი. გადამამუშავებელი საწარმოს აშენებისათვის მსურველს მიეცემა სესხად 1 მლნ ლარამდე. 2013 წელს მეღვინეობის განვითარების მიზნით გამოიყო 25 თვიანი შეღავათიანი (12-15%) კრედიტი. აქედან 9%-ს სახელმწიფო ფარავს. ღვინის ქარხნებს მიეცათ სუბსიდიები (ყურძნის გარკვეულ ჯიშებზე თუ 1 კგ-ში გადახდიდნენ ერთ ლარზე მეტს მიიღებდნენ დოტაციას). ასევე ფერმერთა გაერთიანების (კოოპერატივის) წევრი 2017 წლამდე თავისუფლდება ქონების გადასახადისგან. გრანტის მიღებისას ფინანსური რესურსები არ დაიბეგრება. გატარებული ღონისძიებანი ფაქტობრივად წარმოადგენს სახელმწიფოს განაცხადს, რომ აგრარული სექტორის განვითარებას პრიორიტეტული მნიშვნელობა ენიჭება. ამასთან ეს ღონისძიებანი საკმარისი არ არის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სისტემური კრიზისიდან გამოყვანისა და განვითარებულ კვლავწარმოებაზე გადასვლისათვის.

ჩვენი აზრით, სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების პოლიტიკურ-სოციალური მნიშვნელობის და ეკონომიკური მიზანშეწონილობის გათვალისწინებით გამართლებულია აგრარული ბანკის შექმნა, რომელიც მოემსახურება არა მხოლოდ წარმოების, არამედ, სოფლის

სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას. იგი დღევანდელ ეტაპზე ქვეყნისთვის პრიორიტეტულია. მარცვლეულის (ხორბლის), მეცხოველეობის პროდუქციის და სხვა (კონკრეტული ამოცანების შესაბამისად) წარმოების სუბსიდირება (ან სხვა სახის მხარდაჭერა, როგორც დროებითი ღონისძიება) მნიშვნელოვნად ხელს შეუწყობს აგრარული სექტორის განვითარების სტრატეგიული ამოცანების გადაწყვეტას.

სახელმწიფომ ხელი უნდა შეუწყოს ქვეყნის რეგიონებს შორის სამეურნეო კავშირების შემდგომ ინტენსიფიკაციას (რეგიონთაშორისი ერთობლივი საწარმოების შექმნა-ფუნქციონირება, რეგიონთაშორისი ვაჭრობის გაფართოება და სხვ.). ფართოდ უნდა იქნას გამოყენებული გრძელვადიანი დაკრედიტების ისეთი ფორმა, როგორიცაა **ლიზინგი**. ეტაპების მიხედვით დასმული ამოცანების შესაბამისად უნდა ხდებოდეს საგადასახადო სისტემის სრულყოფა. მიწის გადასახადი უნდა გამოვიყენოთ მხოლოდ მიზნობრივად (მიწის დაცვის ღონისძიებათა დაფინანსებისათვის). დღეს აგრარული სექტორი ფასების დისპარიტეტის გამო არათანაბარ მდგომარეობაშია ეკონომიკის სხვა დარგებთან. აუცილებელია პარიტეტული ფასების აღდგენა და მხარდაჭერა. ამასთან ფასების რეგულირება უნდა მოხდეს კვლავწარმოების ყველა სტადიაზე (წარმოება, გადამამუშავება, რეალიზაცია). უნდა დაინერგოს თამასუქის ქვეშ სესხების მომავალი მოსავლის რეალიზაციით მიღებული შემოსავლიდან დაფარვის პრაქტიკა. უცხოეთიდან სხვადასხვა არხებით (ძირითადად არასამთავრობო სტრუქტურების მეშვეობით) სოფლის მეურნეობის განვითარების სხვადასხვა ფორმით მხარდაჭერის მიზნით შემოსული სახსრების გამოყენების პროცესი საჭიროებს სახელმწიფო მონიტორინგს (კოორდინაციას). ყოველმხრივ უნდა შეეწყოს ხელი საწარმოო და მომსახურების ობიექტების მშენებლობისა და რეკონსტრუქციის სტიმულირებას. ახლად შეყვანილი სიმძლავრეები, რომლებიც აგრარულ სექტორს ემსახურებიან, 5 წლით განთავისუფლდნენ ქონებისა და მოგების გადასახადისგან, ხოლო მთის რეგიონებში არსებული საწარმოები 50%-ით გადასახადისგან. მთის ზონაში მომუშავეთ ხელფასზე დაერიცხოთ მაღალმთიანობის კოეფიციენტი და პროცენტული დანამატი მუშაობის სტაჟის მიხედვით. **განვითარების ეტაპების შესაბამისად რომელიმე პროდუქციის წარმოების მნიშვნელობის გათვალისწინებით შეიძლება გამოყენებულ იქნას სახელმწიფო დაკვეთის მექანიზმი.** მას უნივერსალური ხასიათი აქვს. იგი მარტო სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის (ნელეულის) მიზნობრივ შესყიდვას არ გულისხმობს. სახელმწიფო დაკვეთა შეიძლება მიეცეს იმ სამრეწველო (ან სხვა ტიპის) საწარმოს, რომელიც აგრარული სექტორისთვის აწარმოებს (ან აწვდის) ახალ ტექნიკას (ტექნოლოგიას), სასუქებს, სხვადასხვა პრეპარატებს და ა.შ. კომერციულ ბანკებს საჭიროებისას სახელმწიფომ შეიძლება მიზნობრივი დოტაცია გამოუყოს ამა თუ იმ პროდუქციაზე საკრედიტო განაკვეთების შემცირების საკომპენსაციოდ და სხვ.

მანევრირების თვალსაზრისით კონკრეტულ სიტუაციაში შეიძლება გამოყენებულ იქნას სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შესყიდვის ფუნქციის არსებული

საწარმოებზე (ორგანიზაციებზე) გადაცემის პრაქტიკა. როგორც ითქვა 2013 წელს ამ მეთოდით ყურძნის შესყიდვა განხორციელდა ღვინის ქარხნების მესვეობით. ეს ფორმა შეიძლება გამოვიყენოთ სხვა პროდუქციის (მაგალითად, ხორბლის) შესყიდვისათვის.

დაზღვევა ნებისმიერი განვითარებული ქვეყნის სამეურნეო სისტემის მნიშვნელოვანი რგოლია, ამიტომ დაზღვევის ნორმალური ფუნქციონირება განიხილება როგორც ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური სტიმულირების ხელშემწყობი პირობა.

აგრარული სექტორის კრიზისიდან გამოყვანის დაჩქარებისთვის **აუცილებელია დაზღვევის ისეთი სისტემის ჩამოყალიბება**, რომელიც უზრუნველყოფს აგრარულ მეურნეობაში დასაქმებულთა შემოსავლების დაცვას **ბუნებრივი** (გვალვა, წყალდიდობა, წაყინვები, სეტყვა, ქარიშხალი, მიწისძვრა და სხვ.), **ბიოლოგიური** (დაავადებები, მავნებლები) და **ეკონომიკური** (ფასების გაუთვალისწინებელი ცვლილებები) ფაქტორებისგან. დაზღვევის სისტემა უნდა ფუნქციონირებდეს კომერციულ საწყისებზე. პირველ ეტაპზე სასტარტო კაპიტალის ფორმირება უნდა მოხდეს სახელმწიფოს ხარჯზე.

სხვადასხვა ქვეყანაში გამოიყენება ერთი ან რამდენიმე სახის დაზღვევა. მაგალითად, **მთლიანად მეურნეობის ან მისი რომელიმე საქმიანობის**. ასევე ბუნებრივ მოვლენებთან დაკავშირებული. კერძო კომპანიები აზღვევენ მხოლოდ განსაზღვრულ რისკებს (მაგალითად, სეტყვასთან, წყალდიდობასთან, მენყერულ პროცესებთან დაკავშირებულს). ამიტომ, გამოიყენება დაზღვევაში სახელმწიფოს მონაწილეობის პრაქტიკა. შესაბამისად, ყალიბდება სადაზღვევო სისტემა (სახელმწიფო-კერძო) და კერძო. ევროკავშირის რიგ ქვეყნებში (ავსტრია, იტალია, ლატვია, ლიგვია, ლუქსემბურგი, პორტუგალია, რუმინეთი, სლოვაკია, სლოვენია, ესპანეთი) ცალკეული რისკების დაზღვევისას გამოიყენება კერძო, ნაწილობრივ სუბსიდირებული სისტემა. ამასთან, ზოგიერთ ქვეყანაში (ბელგია, ბულგარეთი, დანია, ესტონეთი, უნგრეთი, ისლანდია, შვედეთი, ინგლისი) უპირატესობა ეძლევა კერძო არასუბსიდირებულ სადაზღვევო სისტემას. ზოგიერთ ქვეყანაში, მაგალითად კვიპროსი გამოიყენება სახელმწიფო სავალდებულო ნაწილობრივ სუბსიდირებული სისტემა.

ევროკავშირის ქვეყნებში სადაზღვევო სისტემებში ფერმების მონაწილეობის დონე განსხვავებულია. მაგალითად, კვიპროსში ყველა ფერმა დაზღვეულია, დანიაში – 95%, ავსტრიაში – 78%, ლუქსემბურგში – 57%, პორტუგალიაში – 40%, ფინეთში 30%, საფრანგეთში 15% და ა.შ.¹

განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემები. როგორც აღინიშნა, ამჟამად ძირითადი პროდუქტების მოხმარება არც ერთ სახეში არ არის უზრუნველყოფილი ადგილობრივი წარმოებით. ცხადია ქვეყანა საკუთარი წარმოებით სურსათზე მთლიანად მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას ვერ შეძლებს, ამასთან მხოლოდ იმპორტზე დამოკიდებულება დიდ რისკებთანაა დაკავშირებული. საჭიროა ადგილო-

1 საქართველოს სოფლის მეურნეობის სფეროს ტრანსფორმაცია. ელფოსტა into@ei-lat.ge. ვებგვერდი <http://ei-lat.ge>

ბრივი წარმოების ზრდისა და იმპორტის რაციონალურ შესაძლებლობაზე ავიღოთ ორიენტაცია. მიზანშეწონილია 2020 წლისთვის 10 საბაზო სტრატეგიულ პროდუქტთან ნუსხის მიხედვით (პური, და პურპროდუქტები, ხორცი და ხორც-პროდუქტები, რძე და რძის პროდუქტები, კვერცხი, კარტოფილი, ბოსტნეული, ხილი, მცენარეული ზეთი, შაქარი, თევზი და თევზპროდუქტები) განისაზღვროს ეტაპების მიხედვით თითოეულ პროდუქტზე მოთხოვნილების დაკმაყოფილების ზღვარი და არსებული რესურსების ოპტიმალური კომბინაციით მიღწეულ იქნას მაქსიმალური შედეგების მიღება. ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ამოცანებიდან გამომდინარე განისაზღვრება დარგობრივი სპეციალიზაციის ამოცანები, ინტენსიფიკაციის დონის ამაღლების, მატერიალური და ადამიანური რესურსების პოტენციალის ამოქმედების ღონისძიებანი.

სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში განსაკუთრებით დიდია გეოეკონომიკის როლი. უკანასკნელი წლების ნეგატიური მოვლენების ფონზე უმნიშვნელოვანეს პოზიტიურ ფაქტორად ჩამოყალიბდა საქართველოს გეოეკონომიკური უპირატესობა, როგორც განვითარების სტრატეგიული რესურსი. დღეს საქართველოს 140 ქვეყანასთან აქვს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობა. საქართველო ასრულებს ევროპისა და აზიის ქვეყნების ეკონომიკური ინტერესების გატარების ხიდის ფუნქციას, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ევრაზიის სივრცე განვითარების დიდ მასშტაბებს იძენს, უნდა ვივარაუდოთ ქართული ეკონომიკის (კერძოდ, აგრარული სექტორისათვის) განვითარების ხელსაყრელი გარემო შეიქმნება.

ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია საერთაშორისო ტვირთზიდვებისთვის გათვალისწინებული ანაკლიის საზღვაო პორტისა და აეროპორტის მშენებლობა. ანაკლიის სატრანსპორტო კომპლექსი მნიშვნელოვან წილს შეიტანს ევროპა-აზიის სატრანსპორტო და ენერგეტიკული დერეფნების ფუნქციონირებაში. ჩამოყალიბდება ახალი საბაზრო კონიუნქტურა. გაიზრდება მოთხოვნა სოფლის მეურნეობის ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტზე, კვალიფიციურ მუშა ხელზე, ახალ ტექნოლოგიებზე. ეს ხელს შეუწყობს ახალი ბაზრების გახსნას. აღნიშნული ობიექტების მშენებლობის კონტექსტში მიზანშეწონილია განხილულ იქნას თანამედროვე სტანდარტებით თავისუფალი ეკონომიკური ზონის შექმნის საკითხი. ერთ-ერთ ვარიანტად მივიჩნევთ რკინიგზის სადგურ ინგირთან მიმდებარე ტერიტორიაზე (ინგირი-გალის მონაკვეთი) თავისუფალი ეკონომიკური ზონის შექმნას. აღნიშნულ ტერიტორიას მრავალმხრივი უპირატესობა აქვს. ანაკლიის კომპლექსთან, საერთაშორისო რკინიგზის და ავტოტრანსპორტის მაგისტრალებთან სიახლოვით, აფხაზეთთან ეკონომიკური ინტეგრაციით, რუსეთთან (მის რეგიონულ სუბიექტებთან) სამეურნეო თანამშრომლობის პერსპექტივით იგი იძენს ქვეყნის სატრანზიტო დერეფნის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რგოლის ფუნქციას, რაც უფრო გაზრდის მსოფლიო ინტეგრაციულ პროცესებში საქართველოს მონაწილეობის ხარისხს.

ახალი გამოწვევების შესაბამისად უნდა განისაზ-

ღვროს სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ფუნქციები. მხედველობაში უნდა მივიღოთ აგრარული სექტორის განვითარების რიგი თავისებურებები. კერძოდ, **დარგის ბუნებრივ-საწარმოო** (ვერტიკალური ზონალობა, მრავალდარგოვნობა, სამთო მინათმოქმედების თავისებურებანი და სხვ.), **სოციალურ-ეკონომიკური** (სპეციალიზაცია, მეურნეობრიობის ფორმები, ტრადიციები, მენტალიტეტი, ბაზრის კონიუნქტურა შრომითი რესურსების სტრუქტურა, ინოვაციურ მეურნეობაზე ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის წარმოებაზე ორიენტაცია და სხვ.), **გეოეკონომიკური** (საგარეო, სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობები, სასაზღვრო ვაჭრობა, რეგიონთაშორისი კავშირები, ერთობლივი საწარმოების შექმნა, სახელმწიფოთაშორის ხელშეკრულებების აგრარული მეურნეობის ინტერესების გათვალისწინება და სხვ.), **რურალიზაციის** (ქალაქის მოსახლეობის სოფლად გადასვლის პროცესის წახალისება, ქალაქისა და სოფლის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პოლიტიკის ერთიანობის პრინციპის დაცვა და სხვ.), ასევე სოფლის, როგორც ტერიტორიის (სოციალისტური) კომპლექსური განვითარების თავისებურებები.

აგრარული სექტორის სისტემური კრიზისიდან გამოსვლის დაჩქარებისთვის აუცილებელია მობილიზაციური ეკონომიკის საბაზრო მექანიზმებს მისადაგებული ორგანიზაციული და ეკონომიკური ინსტრუმენტების დიფერენცირებულად გამოყენება, არსებული პოტენციალის ამოქმედების სტიმულირება, კონკრეტული სიტუაციების (ამოცანების) შესაბამისად ოპერატიული გადანყვებილებების მიღება, არასტანდარტულ ვითარებაში ადეკვატური ღონისძიებების განხორციელება და სხვ. ყოველივე ამის და სხვა სპეციფიკური პირობების გათვალისწინებით სამინისტროს უნდა დაეკისროს სოფლის (ტერიტორიისა) და აგრარული სექტორის განვითარების სახელმწიფო ორგანო-კოორდინატორის ფუნქცია. ამჟამინდელი რეგიონების (მხარეების) დონეზე უნდა ჩამოყალიბდეს სამინისტროს მმართველობითი რგოლი, რომელიც მოცემულ ტერიტორიაზე კოორდინაციას გაუწევს სახელმწიფოს აგრარული პოლიტიკის განხორციელებას. სამინისტროს ერთ-ერთ ფუნქციად უნდა განისაზღვროს პოლიტიკურ პარტიებთან, პოფკავშირებთან, არასამთავრობო სტრუქტურებთან, დარგობრივ ასოციაციებთან, სხვადასხვა კავშირებთან ურთიერთობები. უნდა შეიქმნას ფერმერთა საბჭო (ასოციაცია), კოოპერატივთა კავშირი. სამინისტროსთან უნდა ფუნქციონირებდეს საგარეო-ეკონომიკური და სოფლის მეურნეობის ურთიერთობების შესაბამისი სამსახური. უნდა შეიქმნას სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების ეროვნული საბჭო.

აგრარული სექტორის კადრების მომზადების ერთიანი სისტემის ჩამოყალიბება. აგრარული სექტორის განვითარების გრძელვადიანი პერსპექტივების გათვალისწინებით უნდა განისაზღვროს აგრარული უნივერსიტეტის სტატუსი. უნივერსიტეტმა სახელმწიფოს დაკვეთის საფუძველზე უნდა მოამზადოს აგრარული მეურნეობის ყველა პროფილის სპეციალისტი, სამეცნიერო კადრები, რომლებსაც შეეძლება (სტატუსის შესაბამისად) იმუშ-

აონ როგორც ქვეყანაში, ასევე ქვეყნის გარეთაც. უნივერსიტეტი შეიძლება (მიზანშეწონილობის შემთხვევაში) მოემსახუროს კავკასიის რეგიონს (ამ მხრივ მდიდარი ტრადიცია ჰქონდა სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტს).

ეტაპობრივად უნდა განისაზღვროს აგრარული მეურნეობის სპეციალისტების მომზადებისათვის პროფესიული სასწავლებლების, კოლეჯების, კვალიფიკაციის ამაღლების კურსების (სემინარების), კონსალტინგის (საკონსულტაციო) სამსახურების ფორმირებისა და ფუნქციონირების პირობები.

სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემია (სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებები) მიზანშეწონილია ფუნქციონირებდნენ სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ორგანიზაციულ სისტემაში. მას დაეკისრება ქვეყნის ტერიტორიაზე აგრარული პრობლემების კვლევის კოორდინაციისა და შედეგების, ასევე ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის ფუნქციები.

– **აგრარული პოლიტიკის განხორციელებისთვის აუცილებელია სამართლებრივი და ინფორმაციული უზრუნველყოფის საშუალებების ეფექტურად გამოყენება.** თვისებრივი განახლება სჭირდება საკანონმდებლო ბაზას. უნდა გაძლიერდეს მედია-საშუალებების როლი (რადიო, ტელევიზია, პრესა). ჩვენი აზრით, სოფლის პრობლემებზე შესაბამისი რეკომენდაციების მომზადებაში საზოგადოების აქტიურ მონაწილეობას ხელს შეუწყობს სპეციალური თემატიკით „ქართული სოფელი“ (ან სხვ.) კვირაში ორჯერ მაინც ტელეგადაცემა. ასევე თემატური გეგმით უნდა იმართებოდეს სამეცნიერო კონფერენციები, სიმპოზიუმები, კონკურსები, გამოფენები და სხვ.

– **სოფელს (თემს) უნდა განესაზღვროს პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სტატუსი.** გაიმიჯნოს მისი საზღვრები. გადაეცეს ქონება, ჰყავდეს წარმომადგენლობითი ორგანო (**საბჭო, საკრებულო**), მოსახლეობა პირდაპირ უნდა ირჩევდეს სოფლის ხელმძღვანელს (**მამასახლისს, გამგებელს**). ადგილობრივი თვითმ-

მართველობა მომსახურების მიწოდების ფუნქციასთან ერთად უნდა ასრულებდეს ტერიტორიის სოციალურ-ეკონომიკურ-ეკოლოგიური განვითარების კოორდინაციის ფუნქციას.

ქვეყნის აგრარული მეურნეობის კრიზისიდან გამოყვანის დაჩქარება საგანგებო მნიშვნელობის ამოცანაა. მისი გადაწყვეტა მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნება შესაძლებელი, როცა სახელმწიფო აიღებს პასუხისმგებლობას და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესების შესაბამისად ჩამოაყალიბებს და განახორციელებს ადეკვატურ აგრარულ პოლიტიკას.

აგრარულ სფეროში წამოჭრილი პრობლემების გადაწყვეტა ხანგრძლივ პერიოდს, დიდ ინვესტიციებს, თანამედროვე მენეჯმენტს და, რაც გადამწყვეტია, საზოგადოების ერთიან ნებას, ერის ყველა თაობის ცოდნისა და ენერგიის გამთლიანებას და ერთიანი მიზნისკენ წარმართვას და ორგანიზებულობის მაღალ დონეს მოითხოვს.

ჩემი აზრით, მიუხედავად მძიმე ნეგატიური ფონისა, განვლილ პერიოდში ჩამოყალიბდა პოზიტიურ ფაქტორთა ერთობლიობა, რომელთა ამოქმედებით ქვეყანას შეუძლია ახალი გამოწვევების შესაბამისად განსაზღვროს ე.წ. გარღვევის (ჩამორჩენიდან თავის დაღწევის) სტრატეგია. აგრარული სექტორის მდგრადი და უსაფრთხო განვითარების პროგრამის საერთო სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობიდან გამომდინარე მიზანშეწონილია შეიქმნას სამთავრობო კომისია ყველა დაინტერესებული სამინისტროს (უწყების), სამეცნიერო წრეების, არასამთავრობო და საერთაშორისო სტრუქტურების წარმომადგენელთა შემადგენლობით. კომისიამ მოცემულ ვადაში (განსაზღვრავს მთავრობა) უნდა უზრუნველყოს შესაბამისი დოკუმენტის მომზადება, რომელიც შემდგომში საჯარო განხილვისთვის მიენოდება საზოგადოებას. საბოლოოდ, პროგრამა პარლამენტის თანხმობით მთავრობამ უნდა დაამტკიცოს.